

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXV. ÉVF.

1933. NOVEMBER—DECEMBER

6. FÜZET

AZ UNITÁRIUS IRÓK MŰKÖDÉSÉNEK TÖRTÉNETE

SZERKESZTI:

VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Elnöki megnyitó az U. I. T. 1933. évi közgyűlésében	225
<i>Dr. Iván László</i> : Régi igazságok új köntösben. II. Jézus	228
<i>Gyallay Pap Sándor</i> : Értelm is eljött az Ur. (Vers) . .	243
<i>Dr. Varga Béla</i> : Hittani tanulmányok	244
<i>Gyallay Pap Sándor</i> : Uram, segíts! (Vers)	251
<i>Benczédi Pál</i> : A humanista vita	252
<i>Fekete Lajos</i> : Parkban. (Vers)	256
<i>Kövári Jakab</i> : Az imádság	257
<i>Dr. Tóth György</i> : Elnöki megnyitó a Józán M. jubileumán	265
<i>Dr. Ferencz József</i> : Berde Mózes emlékezete	267
Irodalom	269
Különfélék	271

LXV. ÉVF.

1933. NOVEMBER—DECEMBER

6. FÜZET.

Mihály 50, Székely Tihamér 50, Mátyus Gergely 50, Orbók Gyula 50, Fülöp Zoltán 50, Halmágyi János 50, Csongvai Lajos 50, Máthé Zsigmond 50, Pethő Kálmán, 50, Keresztési Dénes 50, Pap Gyula 50, Bedő Árpád 50, Benczédi Pál 50, Török Mihály 50, Szász Dénes 50, Katona Ferenc

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS, LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évgre közöl hittani, bölcséleti és történeti tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 10 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXV. ÉVF.

1933. NOVEMBER—DECEMBER

6. FÜZET

Elnöki megnyitó

az U. I. T. 1933. évi közgyűlésében.

Tisztelt Közgyűlés!

Szeretettel üdvözlöm az Unitárius Irodalmi Társaságnak a mai közgyűlésünkre összesereglett tagjait s üdvözlöm nagyrabecsült vendégeinket. Évzáró beszámolóra — s a jövő évi munkaterveink megbeszélésére jöttünk össze. Mindkettő egyaránt fontos. A beszámoló már a múlté, — a terelés a jövőé, — mi pedig „ma” a kettőnek határvonalán állunk.

E határvonalon sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a múlt évi munkálkodásunknak eredménye nem meríti ki hivatásunkat, — nincs arányban kívánalmainkkal és várakozásainkkal; s még sajnálatosabb, hogy az az általános bizonytalanság, melynek ma minden intézmény és minden ember szenvedő részese, nem engedi kitervelni az okszerű jövőt sem.

Hisz terveltünk mi már, — sőt kiviteléhez is fogtunk — jövőbe néző tekintettel — sok olyannak, mit mások is helytállónak és követendőnek találtak. Uttörők voltunk úgy az irodalmi társaságnak az egyház kebelében való elhelyezkedése, — mint a vidéki irodalmi estélyek rendezése mezején. Azonban utóbbiakat is szüneteltetni kényszerültünk, midőn azok anyagi terheinek elviselésére képtelennek bizonyultunk. Terveltük az irodalmi és művészeti termékek fokozatos kiadását, azokat be is vezettük, — de a világgazdasági általános drágaság e tervünk fokozatos végrehajtásának is felfüggesztésére kényszerített.

Az a világgazdasági krízis s az annak nyomán előtört mindenoldalú bizonytalanság akadályoznak minket abban, hogy életrevaló terveinket megvalósítsuk s alapszabályszerű hivatásunkat, akaratunknak megfelelőleg, végrehajthassuk.

Átláttuk, hogy a „ma” okszerű feladata a minden vonalú óvatosság. Ha tehát nem tudtunk előhaladni, — törekedtünk hátra

se maradni; — és ez igyekezetünk némi sikerrel is járt. Ha a jövő mezején elő nem törhettünk, — igyekeztünk a multat feltárni. Hisz köztudomásulag a mult a jövő alapja. El nem feledhető nagyunk — János Zsigmond —, Erdély fejedelmének élet- és jellemrajza a mult évi munkálkodásunk értékes sikere. Bizvást reméljük is, hogy Szentmártoni Kálmán érdemes tagtársunknak ez értékes munkája már ez év végén az érdeklődés közkincsévé válik.

Voltak sokan, kik annakidején hibáztatták az irodalmi társaságnak a vallások szerinti széttagolását, — kifejezést adva annak, hogy ily tagolódás nélkül is oly kevesen vagyunk, hogy csak egy társaságot ha életerősen fenntarthatunk. Általában van igazság ebben a kifogásban, — de nem a kicsinyek szempontjából. Hisz ha mi egy nagy egységnek csak kicsiny része lettünk volna, aligha sikerülend e történelmileg nem eléggé értékelt fejedelmünket életre hívni, és magunk elébe példányképpé állítanunk.

Ha tehát mi uttörők voltunk a vallási keretben alakult irodalmi társaságok létesítésében, azt kell megállapítanunk, hogy e téren is minden hitfelekezet irodalombarátai, — a követőink; — de megállapíthatjuk azt is, hogy kezdeményezésünk sem az általános közművelődés, sem fajiságunk szempontjából nem hátrányos következményű, — sőt mintha bizonyos nemes verseny jelenségei domborodnának ki napjainkban.

Továbbá fenntartottuk és pontosan megjelentettük folyóiratunkat, a Keresztény Magvetőt is. Annak irodalmi színvonala a várakozásoknak megfelelő, — annyira, hogy több oldalról halljuk azt a kijelentést, hogy annak megjelenését még akkor sem szabad szükíteni, ha a világgazdasági krízis miatt még egy tál étellel kevesebbet is kellene ennünk.

Ezekből látszik, hogy társaságunk hivatását nem elhanyagolja, hanem a lehetőség határai között törekedett megközelíteni. A leányzó nem halt meg, még nem is mélyen aludott, — legfennebb bágyadtan cselekedett.

Egyéb vonatkozásokban jelentéseink hivatottak az elmúlt évbeli tevékenységünket a t. közgyűlés előtt ismertetni s a t. közgyűlés feladata azokat úgy irodalmi, mint pénzügyi szempontból tárgyilagosan elbírálni. Pénzügyi szempontból csak azt kell

felemlítenem, hogy a gazdasági krízisnek azt érinteni, anyagi erőnket megingatnia nem szabad. Isten segédelmével azt megvédeni elszánt akaratumk, elhatározásunk.

Ma, mikor még sem a gazdasági krízis, sem az általános bizonytalanság nem enyhült, a jövőre vonatkozó terveinket ezek mérlegelésével kell és szabad megállapítanunk. Szerény nézetem szerint a jövő évben sem szabad a lezárt év munkamezején tulerjeszkednünk.

Lebbentsünk fel újra fátyolt, ássuk ki a mult mohosodó kövei alól újra egyik nagy elődünknek a feledékenység felé haladó emlékét. Elevenítsük meg újra Jakab Eleket, Székely Mózeszt, Káli Nagyot, Krizát, Kovács Istvánt, vagy bárki mást nagy embereink köréből. Hála Istennek, annyian vannak, hogy az érdemesek közül bőven válogathatunk. Előző évi pályadijunktól megmaradott és rendelkezésünkre áll 2000 leu s ezt készséggel megtoldom még 3000 leuval. Bizvást remélem, hogy oly sok a multunkat és nagyjainkat szerető — s nagyjaink tevékenységét példaképpen elbénk állítani akaró — értékes irótársunk, hogy ezirányu elhatározásunkat és pályadijunkt a jelen év sikerének megfelelő újabb siker fogja követni. Kérem is a t. közgyűlésnek a kérdésben vélemény nyilvánítását és elhatározását.

E gondolatokkal ismételten melegen köszöntöm társaságunk tagjait, szeretett afiait, kérem tanácskozásunkhoz az egyetlen jó Isten segédelmét és áldását és — mai közgyűlésünket megnyitom.

Dr. Ferenczy Géza,
elnök.

Régi igazságok új köntösben.

II. Jézus.

Mi emberek rendszeren azt hisszük, hogy a történelmünket mi csináljuk. Különösen azokban a korokban, amelyekben az ember saját magát helyezi az értékek legmagasabb polcára, mint amilyen az a kor is, amely már nagyrészt hátunk mögött van, de amelynek eszmevilága még itt él haldokolva és betegségével a levegőt fertőzve miközöttünk. Az ilyen gondolkozású korok számára semmi sem esik oly távol, mint az a mélyebb belátás, hogy az emberi történelem és egyáltalán az egész történelem: a természeti világ története (ontogenézis) is egy felsőbb hatalom műve s az egész teremtett világ nem is egyéb, mint e hatalom működésének színtere s benne az egyének, társadalmak, nemzetek csupán csak egy magasabbrendű akarat átvevő alanyai. A kanti gondolat, hogy t. i. én „*teremtem*“ meg az eszményeimet s én alkotom meg még a tárgyi világot is körülöttem, ma is érvényben van, de csak mint valami lehangoló, mint az emberi gyarlóságot bizonyító szomorú igazság. Az egyetemes, mindeneket betöltő, mindenekre érvényes igazság, életideál *fölöttünk áll* fényes dicsőségben s forrása minden emberi akaratnak és minden emberi megismerésnek. Ennek a mozdulatlan örök igazságnak akarója az Isten, aki a valóság világába helyezi át ezeket az örök igazságokat, amikor itt a földön létrehozza az emberi történelmet.

Erre a rövid bevezetésre azért volt szükségünk, hogy alapot vessünk Jézus történelmi szerepéről való felfogásunknak. Jézus Krisztus a zsidó történelem keretén belül jelent meg, mint az irások mondják „*az idő teljességében*“. A zsidó nép a szentírás szerint választott nép. Hogy ez mit jelent, azt természetesen egy emberiesen gondolkodó kor meg nem értheti. De rögtön megérti az, aki a történelem alkotását Istennek tulajdonítja. A zsidó nép

egyáltalán nem volt semmivel sem különb a többi népeknél, sőt bizonyos téren (pl. a gondolat, a filozofia terén) oly gyarló volt, hogy más nemzetek még abban a korban is föléje emelkedtek. Tehát saját egyéni kiválósággal nem magyarázható, hogy őket választotta ki az Isten, mintahogy ők maguk sem tették soha. Egyszerűen kiválasztotta őket az Isten, mert ezt így látta jónak. Hogy miért látta ezt így jónak, annak bizonyára meg van az isteni elmében a magyarázata, de ez titok, boldogító szent titok a zsidó nép számára. És mire választotta ki őket az Isten? Arra, hogy bennük és köztük mutassa meg az egész emberiség üdvözítésére irányuló akaratát. Ez a tudat attól az időtől fogva, hogy Izrael (a babiloni fogság idején) a tiszta egyistenhitet elfogadta, állandóvá lett s mint valami megmagyarázhatatlan, de mégis bizonyos intuíció, ott élt a zsidóság legjobbainak lelkében. Ez a gondolat harsog a próféták írásaiból s aki csak egyszer is átolvassa Jeremiás, Ézsaiás írásait, annak vagy el kell fogadni a kiválasztottság rejtelmes tanításait, vagy pedig értelmetlenné kell, hogy váljék előtte az egész zsidó történelem, továbbá Jézus és az evangéliumok.

Az elmúlt korszak természetesen nem tudott mit kezdeni e gondolattal, mivel beállítottasága teljesen emberi volt. Emberi tehetségekből akart megmagyarázni mindent s ilyen értelemben próbálta rekonstruálni a zsidó történelmet is. Persze az egész gondolatépület egy idéltlen félrefogás volt, amely az értelem nélküliség szálnalmas jegyeit hordozta magán s közben a tan szent misztikumát is elsikkasztotta.

A megújhodott modern istenes (theisztikus) gondolkodás *Isten keze munkáját látja a zsidó történelemben*. Isten kiválaszt egy népet, prófétákat küld neki, a vallását kifejleszti lassan, ha kell szenvedések árán is, mert e nép keretén belül meg akarja jelentetni azt a szellemet, akit örök célul, örök mintaképül akar odaállítani az egész emberiség számára. Ez természetesen nem történhetik meg sem előbb, sem később, csak amikor az Isten akarja vagyis az „idő teljességében”. Ez az egész zsidó történelem fejlődésén alapszik, vagyis az evolucion nagy igazságát mutatja, de roppantul téved az, aki az evolucionnak emberi értelmezést ad. Mert az evolucionot *csak* egyedül Isten munkálhatja, akinek van hozzá ereje, hogy folyton többet és többet, mind több

szellemiséget jelentessen meg a föld színén. A történelmi korok plusza mindig isteni eredetű s az egész evolucio ezzel emberies vonásától megfosztatik s teljesen istenies, theisztikus értelmezést nyer. Ez a theisztikus evoluciotan természetesen más, mint a XIX. század evolucio tana, amely teljesen „emberi” volt.

Kicsoda tehát Jézus e felfogás szerint? Az idő teljességében, Isten akaratából megjelent nagy Lélek, akiben Isten egyszer s mindenkorra felmutatta a teljes és tökéletes, Isten képére és hasonlatosságára eljutott Lélek alakját. Miért tette ezt az Isten? Azért, hogy az ember lássa, nézze, boldogan szemlélje csodálatos szépségét s e szépség varázsától megbűvölve meginduljon imbolygó, tétova léptekkel feléje. Ki fogja segíteni az embert, mikor a bűnök szuró töviserdejében magát véresre sebzi, de mégis töri magát át, keresztül ezen a veszedelmes, félelmetes ő ellenségén? Ki segítené más, mint az olthatlan Vágy, a forró Szeretet az iránt, akit lelke egész hevével szeretne átölelni. S mi ez a vágy, mi ez a szeretet, ha nem maga az isteni erő, mely alászáll az egyéni lélekbe s ott végrehajtja a legboldogítóbb evoluciot, fejlődést ezen a világon: a bűnöktől való megszabadulást, az üdvezítést. Jézusban *megmutatta* az Isten a legnagyobb szeretetre méltó lelket s ez indit el bennünket, gyarló embereket, kikben él a magasságok utáni vágy valamilyen titokzatos, olthatatlan ösztönösséggel. A szeretetfakasztás által a világot mozgató Szellem képe Aristoteles által alkotott gondolat, amelyet mi unitárius keresztények ime átalakítva és kisebb körre t. i. Jézus és az emberiség körére alkalmazva, termékeny gondolattá, forró érzelemmé tudunk változtatni.

Hogy ezt a gondolatot teljes mivoltában megérthessük, feltétlenül szükséges, hogy rövid pillantást vessünk arra a szerepre, amelyet Jézus a régebbi keresztény theologia kereteiben tölt be s amelynek igazi lényegéhez mi is ragaszkodunk, de amelyet elavult formájában, különösen ahogy az az u. n. barthi iskolában történik, fenntartani nem akarunk. Értjük ezen Jézus közbenjárói szerepére vonatkozó tanításait. Az újszövetségi iratokban az újszövetség közbenjárójának a zsidókhoz irt levélben három helyen nevezi író Jézust; mint egyetemes, egyetlen közbenjáró egy helyen van említve Timotheushoz irt I. levél II. részének 5-ik versében s ez a hely a következőképen hangzik; „egy az

Isten, egy a közbenjáró is Isten és az emberek között, az ember Krisztus Jézus". Ez az írásba foglalása annak az első keresztények között korán elterjedt hitnek, hogy az ember az ő Istenével nem érintkezhetik közvetlenül, hanem szüksége van közbenjáróra. Ez a hit ősi, vagyis a kereszténységénél sokkal korábbi eredetű. Alapja az, hogy az ember magát sokkal kisebbnek tartja semmint, hogy az Istennek szentélyébe benyitni mérészeljen. Ez a gondolat ott él az Isten embereiről, a prófétákról szóló felfogásban, méginkább a Messiás hitben; keleten Buddhának különböző megtestesüléseiben, akik mindannyian azzal a feladattal jönnek a világra, hogy a mélységből a magasságok felé vigyék az emberi lelket. Mindenütt, ahol Istent magasan az ember felett képzelik, vagyis ahol Istent, mint a világot *meghaladó* transcendenciát fogják fel, ott mindenütt létrejön a mindennapi emberiség sorából kiemeikendő vallásos személyiségek tisztelete s azoknak valamiképen az egyházi hierarchiába való beillesztése. Ez alól a kereszténység sem volt kivétel. Nem is lehetett, hiszen a próféták tisztelete nagy volt a zsidóknál, a Messiás-hit és annak Jézusban valóráválása pedig az első keresztények elkülönítő hitbeli, ismertető jele lett. Sőt maga Jézus is tudatában volt az ő messiási mivoltának s mikor tanítványai erről Caesarea Philipinél nyilatkozatot tettek, nem utasította el magától ezt a valóban magasra értékelő, kitüntető jelzőt. A Messiás-hit később a keresztények körében sok változáson ment át. A Messiásból lassan égi közbenjáró lett, majd pedig bűneinkért keresztáldozatával eleget tevő Megváltó, de mindeme változásban változatlan fennmaradt az a gondolat, hogy a transcendens Isten és a gyarló ember között áll valaki, aki *áthidalja* azt a nagy távolságot, ami a fennkölt Tökéletesség és a feltörekvő örök sóhajok, emberi vágyak közt fennáll. Vagyis a görög-keresztény dualizmust valaki hivatva van valamilyen egységbe foglalni.

Azonban mit szól mindehhez a XIX. század gondolkodása, amely a dualizmust monizmussal váltotta fel s természetesen az egyetlen világmagyarázó elvvé a Divinum kizárásával a *Humanum*-ot tette meg. Az emberi „Én“ a végtelenségig terjesztve lett ennek a felfogásnak bálványistene s mint már korábban rámutattam,¹

---

¹ L. Régi igazságok új köntösben. Ker. Magvető 1932. évf. 4—5. sz.

ez a felfogás az újkori monisztikus pantheizmus alapvető gondolata. E felfogás szerint „Én” vagyok az Isten, tehát önmagamhoz semmiféle közbenjáróra nincs szükségem.

Ha ezt a gondolatot nem is mondta ki soha senki, de alapjában véve ez nyilatkozott meg abban a határtalan dühben, amellyel Jézus személyének támadtak, azt mindenképen kicsinyíteni igyekeztek és mivel ez az evangéliumok alapján nehezen ment, nem riadtak vissza attól sem, hogy Jézus történeti létezését kétségbe vonják. A keresztényeknek egy csoportja, akik valóban hinni akartak, de történeti Jézusukat kisebbitve látták, a dogmák Krisztusához menekültek, aki, mint az emberi gondolkodásnak fiktív alkotása, bizonyára felülállt minden emberi megítélésen, minden rosszakaratú kritikán.

Nem sokat kell erősítetnem, hogy a theocentrikus unitarizmus az utóbb felvázolt gondolatsoroknak egyikén sem tud járni. A pantheizmus útját nem járhatja, mivel az nem más, mint burkolt atheizmus, már pedig egy theocentrikus vallásos rendszer központjában nem állhat az „Ember”, az „Én”, hanem ott a leghatározottabban és legkövetkezetesebben az *Isten* kell, hogy álljon. Az az Isten, aki más, mint az ember, aki fölötte áll az embernek, szóval, aki transcendálja a teremtett világot, de akinek mégis örök szimboluma, alárendelt hasonmása a teremtettség. Az is világos, hogy a christocentrikus utat sem járhatjuk, ha igazán unitáriusok akarunk maradni. Ugyanis a Krisztus fogalma a kereszténységben elvesztette „emberi” jellegét és teljesen „istenivé” lett. Krisztus a második isteni személlyé változott át a niceanumban és eredeti „messiás” jelentéséből kivetkőzött. A mai, magát orthodoxnak tartó kereszténység Krisztus fogalma nem azonos többé messiási hitével és éppen ezért nem tehető egy olyan világnézet részévé, amelynek törekvése éppen az, hogy Jézus szellemében alakítsa ujjá a kereszténységet.

Jézusnak vallásos lelkivilága (éppenugy mint az unitarizmusé) theocentrikus. Ő nem magát imádja s nem magát állítja az emberi kultusz központjába, hanem az Istent. Szavai és viselkedése sehol és semmikor sem engedik meg annak a következtetését, hogy sorsunkat, életfolyásunkat ő intézné, hanem mindenkor a mennyei Atya kezében érzi letéve az ő saját sorsát is. A keresztet is azért vállalja el, mert az az Isten akarata, csak így

töltheti be a rábizott nagy és szent feladatot, melyre éppen Isten hívta el. Jézus mindenütt Istenben bizik és nem önmagában, Istenhez fohászodik nagy megpróbáltatásaiban. Ez a gondolatvilág teljesen az ember „felett” álló nagy Személyiség képzetétől van áthatva, vagyis mindenképpen theocentrikus világ.

Nem marad más hátra, minthogy azt az útat válasszuk, amelyet Jézus jelöl ki számunkra Caesarea Philippinél. Kinek tartanak engem az emberek? A sok különböző találgatás után Péter mondja ki a nagy igazságot: *Te vagy a Messiás!* Te, a történelemben megjelent Jézus, a földön járó ember, te vagy az Isten elhívottja, akinek érkezését és elküldését atyáink és nagy szellemeink, a mi égbetekintő prófétáink Isten lelkének sugalmazására megérezték, te vagy a régóta várt Messiás! És Jézus egy szóval sem tiltakozik a megállapítás ellen. Ő is úgy érzi, hogy ő a Messiás. Nem a próféták egyike, nem a sok között az első, a legnagyobb, hanem az egyetlen, senkivel össze nem hasonlítható Messiás. Tévedett Jézus, vagy csak korának, vagy nemzetének előítéleteit osztotta? Mint ahogy sok dologban kortársai gondolkodásán nem tudott tulemelkedni, vajjon ebben a nagy és fontos kérdésben is egy zsidós képzet foglyává lett, melytől szabadulni nem tudott? Kétezer esztendő története mást bizonyít. Azt, hogy nem a test és vér jelentette ki a nagy igazságot Péternek, hanem az Atya, ki a mennyben van. Jézus egész élete s ennek az életnek az emberi történelemre való kihatása azt bizonyítja, hogy Jézus valóban az az egyetlen hid, amely tökéletesen összeköti a transcendens Istent a földi emberrel, ő az a személyiség, kiben a világfeletti Isten a világban, az emberiségben immannen megnyilatkozott.

A transcendens dualizmus világnézetének (mint amilyen ez az itt vázolt is) szüksége van *Mediatorra*, de az unitárius világnézet Jézus közbenállásának mást tulajdonít, mint az u. n. orthodox gondolkodás. Mert míg az orthodoxia (s így a barthianizmus is) Krisztusnak tulajdonítja a kereszthalál által a bűnökből való megváltást, addig mi a megváltást, jobban mondva az üdvözítést, vagyis lelkünk sorsának irányítását teljesen Istennek tulajdonítjuk. De hát akkor Jézus mennyiben közvetítő lépcső az Isten felé? Erre már *Dávid Ferenc* is próbált a tiszta unitarizmus felfogásában felelni a „De dualitate” c. utolsó művé-

ben.¹ Az akkori tudományos theológia szótára segítségével ugyanazt mondja, mint amire mi akarunk elérkezni a mai fejlett theologiai-filozofiai kifejezésekkel. Ő így formulázza a problémát: „ha Krisztus nem Isten, akkor mi szükség van rá a mennyben? Nem azért, hogy ő ott uralkodjék, hogy sorunkat igazgassa, hogy rajtunk ítéljen, mert mindez Isten dolga. Hanem azért van a mennyben, hogy mutassa nekünk, hogy ha őt követjük, akkor mi is felmegyünk. Ezért keressük mindig az égieteket s öljük meg földre lehuzó részünket. Mi emberek a Krisztusban való hit által szereztünk magunknak örök életet. Akkor van örök életünk az Isten fiában való hit által, ha elhisszük azokat, amelyeket *az Isten az ő fia által nekünk az élet felől kijelentett* és cselekedjük azokat, amiket nekünk parancsolt“. S azután hogy ismét Isten legyen mindenben minden, ezt a kivonatosan közölt gondolatsort így fejezi be: „Mit tesz tehát birni az örök életet? Azt, hogy maga az Atyaisten a mi életünk, benne élünk, vagyunk és mozgunk“.

A XX. század ujjászülető vallásosságának egy nagy világitótornya, az egyistenhívő francia *Ch. Wagner* egy könyvében (*L'ami* 356. l.) ezt írja: „Egy Isten, aki nem jut kifejezésre az emberiségben, számunkra nem létezik. Az csak önmagában való lény volna, aki nagyon magasan, nagyon messzi van, aki nagyon meleg és nagyon hideg egyszersmind. Kell, hogy a mi színvonalunkra és a mi hőmérsékletünkre szálljon alá és hogy mégis felülmuljon bennünket a végtelenség roppant magasságával. Ez az nagy mysterium, melyet a Jézusban tett kijelentés hozott közelebb a mi látóhatárunkhoz“.

Wagner nem a dogmák Krisztusának hívője, hanem éppen úgy, mint mi unitáriusok, a történelmi Jézusnak buzgó követője. Több mint három század van közte és Dávid Ferenc között, de amit mondanak az ugyanaz, a hívő unitárius keresztény léleknek kikristályosodott tanuságtétele.

Kicsoda Jézus, akit a múlt század sokféle izmusa szeretett volna elsikkasztani, de aki feltámadott a materialista pantheizmus rákényszerített nagy köve alól s itt áll előttünk fehér ruhájában, sugárzó tiszta tekintettel s kéri újból helyét az emberi

¹ L. Dr. Borbély I.: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. Kolozsvár 1925.

szívekben?! S a feleletet meg kell adnunk rá, lehetőleg a má-
nak nyelvén. Az örök problémát, a régi igazságot új köntösbe,
mai szavakba kell öltöztetnünk. Fennebb azt mondtuk, hogy
nekünk Jézus történeti személyéhez kell ragaszkodnunk. Ámde
a történelem minden jelensége olyan, mint általában az életé. Vál-
tozásnak van kitéve, amelynek kezdetén a születés, végén a ha-
lál áll. A történelem legnagyobb személyiségeinek hatása is kez-
detben mindjobban erősödik, eléri tetőpontját, majd elhalkul s
végül megszűnik létezni. Vajjon ilyen volna Jézus szerepe is?
Ennek hatalmasan ellene mond minden keresztény ember meg-
győződése. Jézusnak nem az a legfontosabb szerepe, hogy meg-
indítja a kereszténységnek nevezett világmozgalmat s ezáltal egy
történelmi folyamatnak válik kiindulópontjává. Nem! hiszen ezt a
mozgalmat inkább Pál buzgósága tette az akkor ismert világ
központjába. *Jézusnak az a szerepe a mi életünkben, hogy benne
Isten megmutatta a teljesen üdvezített, Isten által teljesen meg-
váltott ember képét.* Vagyis megmutatta az egész emberi történe-
lem végcélját. Éppen ezért Jézus nem a történelem közepén álló
proféta, hanem az emberi történelem kiteljesedése a történelem
végcéljának mintegy előlegezése: „*az Ember*“ vagy, ha régi sza-
vakat akarunk használni, akkor úgy is mondhatjuk: az Ember-
fia, vagy Isten fia. Mert e kifejezések, mind ugyanazt jelentik,
mind csak gyenge dadogások, amelyeknek céljuk kifejezni azt a
boldogító tudatot, hogy *Isten erre a magaslatra, az istenfiúság
napfényes, ragyogó csucsaira hívta el ezt a teremtett világot s
elsősorban az élen haladó embert.* Az üdvözítés Isten műve és
nem Jézusé, mert Jézust is Ő üdvözítette, Ő tette tökéletessé, Ő tette
szentté, hogy általa mutassa meg, hogy bennünket is ilyen tökéletes-
ségre, ilyen szentségre szánt. Nema mindentudásban és a mindenható-
ságban tökéletes Jézus, hanem a jellemnek alkotásában, de ebben az
egyben teljesen Isten képmása, vagyis *szent.* Az embernek nem a
tudás és hatalom teljessége tétetett el roppant örökség gyanánt,
hanem az életszentség, amely elől áll, meg leghatalmasabb az
összes nekünk kijelölt célok között. Jézus Isten akaratából ezt a
cél-t betöltötte, amint a káténk mondja: „Jézus teljes volt szent-
lélekkel, azaz benne bűn nem találtatott.“ De mi többi emberek
hiányosak vagyunk még eme nagy isteni adományban s ezért
bennünk sok gyarlóság, sok bűn található. Ki lesz a Megváltóm,

ki lesz az Üdvözítőm? Ki emel fel a történelem folyamán a mélységből? Isten az én örök Megváltóm, az én örök Üdvözítőm! De hogyan? Csak úgy akaratom, vágyam hozzájárulása nélkül üdvözít? Nem! Felmutatja nekem nagy és szent tervét Jézusban, hogy szemléljem, hogy meginduljak, hogy sirva fakadjak, hogy örömben tomboljak s kezemet kimondhatatlan ropant vágyódásban nyujtsam utána: oh bár köntösének szélét érintsem s arcának fényében saját örök céloimat felismerjem!

A felkeltett vágy, a sugárzó szeretet csodákat művel. Szabadít, old, a gyarlóság hatalmából kiemel. Aki valami után erősen vágyódik, annak előbb vagy utóbb vágya teljesül. Ez a hatalmas lélektani igazság — az ethikus életnek egyedüli lehetséges alapja — jut kifejezésre abban a régi igazságban: „Minden lehetséges a hívőnek!”

Jézusra tekintve vágyódom Isten után, Jézusra tekintve hiszek az istenes élet lehetőségében, Jézusra tekintve megnövekednek erőim, hogy ellen tudjak állni a bűn ezer kísértésének, Jézusra tekintve megvalósul örök nagy tervem, amire Isten hívott el: életem megszentelődése. Így vágyfakasztás által mozgat Isten minden emberi lelket Jézus felé, hogy életszentségét látva már a földön Istennek szemléléséhez, majd pedig az örök életben a tükörkép nélkül való teljes látásig jusson el az ember.

A tulsó oldalról azt szokták ellenünk vetni, hogy ha a keresztény egyház Jézusból kisebb lényt formál, azt mindig csak a keresztény egyház bánja meg, mert ez csökkenti a hívek buzgóságának erejét. Valóban így is van. Ha az emberi ideálokat leszállítjuk, akkor a történelemben mindig a sülyedés szomorú korszaka következik be. Az emberi lét a hősiességre van beállítva, mely magasan lévő ideálokra tekint szent imádatlall. De kérdeim: lehet-e Jézusnak magasabb és tiszteletreméltóbb helyet adni lelkünkben, mint amelyet adtunk néki, anélkül, hogy az öncsalás bűnébe esnénk. Ha azt hányják szememre, hogy én nem imádom Krisztust, ekkor én ezt kérdeim: Nem az imádatnak egy fajtája-e az, ha a Szellem birodalmában ő az én legnagyobb tekintélyem, ha minden nyomoruságomban, bajomban, tájékozatlanságomban, elesettségemben, bűnőmben az ő személyiségének szemléletéhez fordulok, s ettől nyerek segítséget? Hát nem az emberben megjelenő, örök isteni akaratnak szolgálók-e, mikor

kimondhatatlan szeretetben keblére hajolok és hallgatom szívénak dobogását, mely tudom, hogy az egész emberiségért dobog? Hát nem adom meg neki a legnagyobb tiszteletet, mikor állítom róla, hogy ő az Ember fia, akihez több mást hasonlítani nem lehet, mert ő egyedülálló, ő a történelem többi nagy egyéniségeivel fel nem mérhető, mert ő minden emberi akarás, minden emberi történelem kizárólagos végcélja? Azonban mikor így meghajolok előtte, akkor tulajdonképpen mégsem az Embert, hanem *magát az Istent* imádom (s ez már unitárius magatartás), mert tudom, s vallom, hogy nagy fényességét, nagy szépségét, kicsorduló szeretetét kizárólag az ő Atyjától, az Istentől *kapta*, aki adta neki mindezt, mert *így látta jónak*, így választotta őt ki, hogy azután minket is, bennünket is kiválasszon az örök élet dicső szépségeire.

Jézus nem a természetes, nem mindennapi ember, nem is a nagy ember, az okos ember ebben az új theisztikus-unitárius felfogásban, hanem a szentlélekkel teljes és erkölcsi tekintetben az Isten képét és teljességét hordozó eddig *egyetlen-egy* itt ezen a földön, akiben, mint emberi tükörben megpillanthatom az Atya erkölcsi tökéletességét, szentségét és magasztosságát. Valóban benne az ige, a szentség igéje testté lőn és miköztünk lakozék. De természetes az is, hogy e nagy erkölcsi szentség mellett, mint a Bibliából látom, Jézus is egyéb téren: mindentudóság, mindenhatóság terén csak korának embere maradt, mert ezen a téren nem működött az isteni kiválasztás, mivel erre szükség nem volt. Mert ennek a világnak nem mindentudó, nem is mindenható emberekre, hanem alázatos szolgálni akaró, keresztet hordozó, szentséges lelkekre van szüksége.

Ha tehát Jézus nem is maga az Isten szerintünk, de Jézus isteni és Isten lelkének fénye sugárzik le Jézusnak arcáról. Így mondja egy fiatalon elhunyt vallásbölcse (Cyrill Flower)¹ s ehhez nekünk több hozzátenni valónk nincsen.

Hogy kortársai is ezt az isteni fényt látták leragyogni homlokáról, arról tanúságot tesznek az összes evangéliumok. Jézus nem úgy tanított, mint az írástudók, hanem hatalommal. Azok ugyanis csak a betű erejével rendelkeztek, de ő többel, a szent-

---

¹ A. Hall (Editor): Aspects of Modern Unitarianism. 91. k.

ségnek erejével. S nem a tanítás volt, ami megfogta a lelkeket, hanem a mögötte sugárzó, Istenben gyökerező lelki élmény, Isten közelségének tudata, amely Jézus lelkét eltöltötte. Nem a betűk ismerete az ő tudománya, hanem *a hit, amely eget és földet összeköt*, s amely az ő lelkét teljesen odakötözi Istennek lelkéhez, akitől éjszakai csendes magányban, az imádkozás elmerülő óráiban felejthetetlen, biztos indításokat, nagy bizonyosságokat kap, amelyhez mérve minden kézzelfogható természeti bizonyosság és emberi tekintélyen alapuló bizonyosság csak szertefoszló pára és tovatűnő ködkép.

Az Istenben gyökerező hatalmas lelki energia tette Jézusnak lehetővé azt is, hogy oly nagy hatást tudott gyakorolni tanítványaira és az összes hozzáfordulókra, mint soha senki a világtörténelemben. Márk ev. 10 r. 32 versében olvassuk a következő szavakat: „Útban valának pedig Jeruzsálembe menve fel; és előttük megy vala Jézus, ők pedig álmélkodának és követvén őt, félnek vala”. Ez a csodálattal telt szent félelem az, amit a modern pszichológia *mysterium tremendum* nevez, s amely az emberi léleknek sajátos vallásos érzelme, amely csupán akkor kél fel az emberi lélekben, ha közel van hozzá, ha megjelenik előtte a világ jelenségei mögött rejtőző nagy Titok: az örök Misztérium. Jézus ezt a misztériumot képes volt tanítványai lelkében felkelteni, s ezzel bizonyosságot adni arról, hogy ő és az Atya, ha nem is metafizikailag, de érzésvilágban egyek voltak. Ezt az eggyéválást, ezt a csodás misztikus uniót érezték meg követői akkor is, mikor Jézushoz jöttek gyógyulásért, bajaikban segítségért.

A materialista világfelfogás az u. n. *csodákkal* élesen szembe helyezkedett és képtelennek nyilvánította azokat. Ketségtelen, hogy a természeti világra ez a felfogás érvényes. A materiális világ dolgai alá vannak vetve az örök fizikai törvényeknek, de viszont ma ismét nagy probléma, hogy a természeti u. n. törvények igazsága mennyiben abszolút értékű s még nagyobb probléma, hogy beszélhetünk-e a tényeket maradéktalanul kifejező természeti törvényekről egyáltalában. A legnagyobb félrevezetés azonban mégis az volt az álméztettudomány, vagy inkább mondhatnók materiális világszemlélet részéről, amikor minden jelenséget a természet világába kívánt belevonni. „Csizmadia ne

tovább a kaptafánál" kiáltjuk mi — modern lelkek — ennek a világnézetnek.

A természet világa a tapasztalható jelenségeknek, a valóságnak csupán csak legalsóbb szelete. A természet világa *főle* egy egészen más világ boltozódik. Elsősorban a történelem világa, az értékek rendszere, amelynek igazságai többé nem a természettudomány igazságai, hanem egész sajátos, az emberi elme által sokkal nehezebben megfogható igazságrendszer ez. És a történelem világa fölé pedig harmadiknak feszül a vallástörténet, a hit világa és ennek igazságrendszere már egészen homályos az elme számára, s legtöbbször az ember csodának nevezi az igazságok megnyilvánulását, a való világba történő belépésüket. A csoda nem csoda a mindentudó isteni elme szempontjából, csak az emberi elme számára az. S az ember nem tehet egyebet, mint szent remegéssel szemléli megnyilvánulását eme természetfölötti (supranaturális) világnak, mely azonban mégsem természetellenes, mint a régi supranaturalizmus, hanem teljesen más, vele össze nem kapcsolható, ellentétbe nem állítható, *mert teljesen és tökéletesen transcendens, disparát világ.*

Ennek a felfogásnak korántsem az a célja, hogy a bibliában leírt összes csodát rehabilitálja, s az egyszerű népies képzetet babonáit egyszerre a tiszteletreméltóság magaslatára emelje, mert van a bibliában ilyen babonás u. n. csoda is, amely a hiszékenység és az utókor nagyításának terméke. Hanem az a célunk egyedül, hogy visszaállítsuk a hitnek világát és legkedvesebb lelki gyermekének, az előttünk alig ismert lelki világ törvényszerűségeinek, igazságainak világát, amelyet szintén szeretünk csodának nevezni és az is, a világ mögött rejlő nagy Titoknak megelevenedett bámulatraméltó csodája.

Azonban mialatt a csodák világát a modern hitvilágban újra elfogadhatóvá akarjuk tenni, az a félelem fog el, hogy törekvésünket félre fogják érteni mindazok, akik a mult kísérteteitől annyira félnek. Ijedelemre azonban nincsen semmi ok! Nézzük csak röviden, hogy mi a csodákról szóló felfogás története, s mi az új álláspont. Csodának nevezték minden időben azokat a jelenségeket, amelyek a kor tudásának színvonalán rendkívüliek voltak. A középkori gondolkodás nem ismeri még a természet egységes törvényszerűségének gondolatát, hanem különböző erők

megnyilvánulását látja a természetben, amely erők közül az egyik lehet az Isten is. Amikor az Isten lép be a jelenségvilágba működő erőként, rendesen azért, hogy valamelyik küldöttjének igazsága mellett bizonytságot tegyen, akkor létrejön a csodának nevezett természeti tünemény. Amióta Newton egységes, egyetlen természeti erőt vett fel a természeti jelenségek magyarázatául, azóta természetesen a „más” forrásból származó jelenségekbe vett hit elenyészett. Ez a XVIII. század folyamán történik meg, ezért látjuk, hogy még a sociniánusok, sőt még az amerikai unitárius apostol Channing is hisznek Istennek Jézus igazsága mellett bizonytságot tevő csodáiban, Az egyházi tanból csak a XIX. század törölte a bizonytságtevő csodák hitét, azt vallván, hogy Isten kinyilatkoztatásának ereje a közvetlen lelki inspiráció, nem pedig a külvilág egyes rendkívüli tényei. Ezzel a csodák értelmezésének ez a régi módja végleg elintézését nyert.

Azonban mindezek ellenére is „a csoda a hitnek legkedvesebb gyermeke” maradt. Az evangéliumi csodavilág mellett nem lehetett csak úgy vállvonogatva elmenni. Valami nem volt rendjén akkor, amidőn egy régi értelmezés megdőltével, magát az értelmezett tényt is meg akartuk jogaitól fosztani. A Harvard egyetem világhírű tanára W. James mutatott rá a vallás jelenségeiről szóló hatalmas és alapvető lélektani munkájában,¹ hogy a vallásos léleknek sok oly jelensége van, amit a természettudomány alapján megmagyarázni lehetetlen. A lélek területén lefolyó különös és rendkívüli események (megtérések, látomások, csodás gyógyulások) mint olyan jelenségek, amelyeknek saját törvényszerűségük van, s amelyekre kiterjeszteni a természettudomány illetékességét azt jelentené, mintha pl. az életet a holt anyagvilág törvényeiből akarnók kimagyarázni. A többletet jelentő ujat a magasabban állást nem lehet megmagyarázni az alacsonyabban álló, a kevesebbet hordozó alappal, t. i. a természettudománnyal. Az új kezdet mindig csoda marad, melyet csak bámulni lehet, de oki alapjára nem lehet mutatni, mert benne több van, mint az őt megelőző jelenségben.

Az evangéliumnak, s az ószövetségnek rendkívüli jelenségei, próféciái legtöbbször ilyen lelki természetű csodák. Ahol a

---

¹ W. James; The Varieties of the Religions Experiences.

fizikai világra ható cselekvésről van szó (pl. ötezer ember megvendégelése, tengeren járás) ott is valódi csodának leírásáról van szó: *egy-egy nagy lelki ténynek a primitív ember által a természet nyelvére való fordításáról*. Pl. hogy a szeretet elpazarlása, a szeretetnek az emberekre való kiöntése nem a szeretetnek fogyásával, hanem éppen megnövekedésével jár, ezt a hallatlan és roppant csodát, az egyszerű evangelista csak úgy tudta megérteni és elmondani, hogy egy természeti képbe: a kenyerek és halak megsokasításának, s vele az ötezer ember megvendégelésének képbe öltöztette.

Ha tehát lemondunk arról a mai nap már ugyis megváltozott áltermészettudományos világképről, amely illetéktelenül mindent, de mindent a természet mérőléccével akart mérni, akkor ismét helyet juttathatunk világképünkben a lelki élet nagy igazságainak, akkor csakugyan „világ”-képünk lesz, mert a világba a lélek is bele tartozik, míg eddig csak természeti képünk volt, amely a maga félszeg torzításaival és akadémikuskodó praepotenciájával szeretett volna világnézetté emelkedni. A csodák világa újra itt van, nem mint a hitnek forrása, hanem mint a hitnek eredménye. Ha látom Istennek üdvözíteni akarását, ha látom, hogy Isten az emberiséget a mélységből a magasságba viszi, ha látom, hogy az üdvösség történetében folyton új kezdeteket s ezáltal egy szent evolúciót teremt az Isten, ha látom, hogy Jákob létráján folyton emeli az embert az Ő szinelátásáig, akkor boldogan kiáltok fel: Mily csodavilág az, amely engem körülvesz s ennek a csodavilágnak mily nagyszerű megnyilatkozása az egész ó- és újszövetségi történet s mily roppant csúcspontja az a názáreti Jézus, ki maga volt a megtestesült nagy Csoda, akihez képest minden más csoda csak törpeség! Aki meglátta Jézusban Istennek legnagyobb csodatételét, az nem fog kételkedni többé a lelki világ más csodáiban sem.

Ezek azok az új vonások, amelyeket mi theisztikus világ-felfogású unitáriusok meg kell, hogy lássunk az evangéliumok leírásaiban. Mind az eddig mondottak azonban nem változtatják meg magatartásunkat Jézussal szemben, legfeljebb az elméleti értékelés terén. De bennünket unitáriusokat az elméletnek sohasem szabad egészen kielégítenie. Mi a tett emberei vagyunk, akik elsősorban nem szemlélni, de követni akarjuk Jézust. És ezen a

téren az új istenes (theisztikus) unitárizmusnak mondanivalói vannak. A mi számunkra Jézus életéből nem az ő tanai a legfontosabbak, hanem a tannak betöltése: a szolgálat szelleme. És ennek a szolgálatos szellemnek örök szimbóluma a kereszt hordozás.

A régi kereszténység szintén hangsúlyozta a keresztet, de egészen más megfontolás alapján. Szerinte az ember vétkezett s így adós lett Istennel szemben. Ezt az adósságot megfizetni nem tudta s így adóssága folyton nőtt s készült az ember az adósok börtönébe: az örök kárhozatba. Jönni kellett valakinek, aki valamiképpen a hitelezőnek, a megsértettnek fizessen. Ez a valaki Jézus volt, aki elvállalta a keresztfát, s megfizetett vére ontásával Istennek érettünk. Ezt a római jog szelleméből származó, kereskedői észjárásra emlékeztető primitív emberi gondolatot mi unitáriusok elvetettük. S ugyanakkor, mintha a kereszt fénye is egy időre elhomályosodott volna. Azonban napjainkban a helyzet lassan megváltozik. A helyettes elégtétel elavult tanát senki se, óhajtja felújítani — legalább köztünk senki sincs ilyen — és mégis a kereszt ismét központba, hitéletünk központjába kell, hogy kerüljön.

Mi hisszük és valljuk, hogy az új ember, az új szellem a Kálvárián születik meg. Jézus a Gethsemánéből elmenekülhetett volna, de nem tette. Miért nem? Mert engedelmeskedni akart az örök törvénynek. S mit mond ez az örök törvény? Azt, hogy új élet, új igazság, emberek felemelkedése csak egyesek példaadó áldozatosságából, hősieis önfeláldozásából születik meg. Ha tehát Jézus igazán akarta szellemi fiainak és leányainak magasabbra jutását, az Istenországába való megérkezésüket, akkor még véres veríték árán is meg kellett mutatnia, hogy ez az Istenországa még az étellel is felér, már t. i. a földi étellel, melynek föláldozásából az örökkévaló Jó: Isten színének látása születik meg a megújult lélekben.

S még ha tán emberi életszeretete föl is ébredt volna Jézusban, mint ahogy felébredt az olajfák hegyének vért izzasztó éjszakáján, akkor is ott állt előtte Isten akarata, aki csak a kereszt által tudta megtanítani az embernek azt, hogy nem a földi élet az utolsó, legnagyobb érték, hanem az örökélet. Hogy ez a nagy igazság a mi osztályrészünk legyen, ezért Jézus Isten ke-

zéből elfogadta a legszörnyűbb s mégis a legboldogabb halált. Jézus a kereszttel győzte le az ősi, örök ellenséget: az emberi önzést, s ennek ő tudatában volt. A fájdalom kérhette, hogy muljék el a keserű pohár, de a léleknek be kellett látnia, hogy csak ezen az úton jöhet létre Istennek üdvözítése s az új igazság szemlélete által az embermilliók felemelésének nagy munkája.

Számunkra tehát a kereszttel az élet értelmének, az önzés legyőzésének és az áldozatos élet diadalának nagy és szent jelképe s nem győzzük magunk elé tartani e jelképet, ha nem is fából kifaragva, de az evangélium áldott soraiban folytonosan szemlélve. És éppen ezért hisszük és valljuk, hogy nem lehet jó unitárius keresztény az, aki Jézus követését emlegeti, de Jézus kereszttel vállaira venni nem hajlandó.

Üdvösségünk a kereszttel, haladásunk a kereszttel, egyéni és társadalmi felemelkedésünk a kereszttel, Istenországának e földön való megvalósulása a kereszttel. A kereszttel minden, mert a kereszttel az áldozatos Szerete, a Szeretet pedig magának az Istennek kiáradása e földre. Rája szegzem tekintetem és életem s boldogan ujjongva kiáltom: a kereszthordozó Jézus, kihez mehetnék, hisznél az életnek beszéde van!

Dr. Iván László.

Értem is eljött az Ur.

Amikor már mindenki megvetett,
amikor embertestvéreim
megásni készültek halál-vermemet, —
mikor inogtam
örvényes mélységek felett
rongyosan, összetörve —
hirtelen fényt üstöközve
akkor hasadt meg fölöttem
a sokszor megkorholt Ég,
és én, a lejtőre tévedt
zuhanó embertörmelék
felegyenesedtem,
mint hűs tavasz-záporban
feltámadást hozsannázó
jegenyék

Sebfoltos testemről
lebukott minden marcona bánat,
s tévelygő lelkem riadó odvában
csengő akarások bontottak
lebbenő, suhogó sasszárnyat.
Egyetlen részeg álommá fakult
az égő kín, mely kudarcos
multamban átviharzott rajtam —
ma már megyek, biztos léptekkel
csak előre:
öröm könnyesen, harang-kondulásban,
Isten felé a dalban...

Gyallay Pap Sándor.

Hittani tanulmányok.

III. Alapfogalmak.

7. §. *Vallás és teológia; Isten és ember.* A vallás nem egyéb, mint az Isten és az ember közötti viszony. Ennek a viszonynak elméleti alapját sokfelé ágazó tartalmi mozzanatait van hivatva föltárni a teológia. A teológia tehát a vallás elmélete. Teológia nincsen vallás nélkül, ellenben a vallás igen jól meg lehet teológia nélkül, noha ritka eset az, hogy az ember ne elmélkedjék a maga vallása fölött és így ne teologizáljon. Maga a teologizálás azonban még nem tudomány, csak akkor lesz azzá, ha rendszeres egységben és összefüggésben mutatja be mindazokat az alapelveket, amelyek a vallás magyarázatához, megértéséhez szükségesek.

A vallás két polusa az Isten és az ember. Ez a két polus két külön világot jelent. Ősi duálizmus, amelynek vannak érintkezési pontjai, de a kettő egybe nem olvadhat soha. Az egyik oldalon van Isten és minden, ami isteni, ami örökkévaló, ami teljes, szent és tökéletes, ami meg nem csorbíthatóan feltétlen. A másik oldalon van az ember és minden, ami emberi, ami föltételezett, tökéletességre és szentségre törekvő, tehát nem befejezett és nem tökéletes, ami mulandó és gyarló.

Ezzel kapcsolatban reá kell mutatnunk a logikai és a teológiai duálizmus lényeges eltérésére.

A logikai duálizmus, röviden, az érvényesség és a lét megkülönböztetésében nyilvánul meg. Az előbbi oldalon áll az igazság, amely független a megismerés mozzanataitól ép úgy, mint a valóság objektív határozmányaitól. Az igazság nem valóság, vagyis nem létezik, nincs térben, időben, nem változhatik, mert örökkévaló s így alapját nem meríti sehonnan, csak öntermészetéből. Az igazság természetét az fejezi ki, amit a léttel szemben *érvényességnek* nevezünk.

A filozófia története arról tanuskodik, hogy a lét és érvényesség ősi duálizmusának megkülönböztetése aránylag korán jelentkezik, de eleinte inkább csak sejtelem, mint öntudatos eljárás eredménye. Csak lassan világosodik meg, mert állandóan kísért a két fogalom összezavarása. A különböző filozófiák és világnézetek fő különbsége a szerint jön létre, hogy öntudatosan vagy öntudatlanul milyen álláspontot foglalnak el ebben a kérdésben.

8. §. *A teológiai duálizmus ; a hit csodája.* Az a duálizmus, amely a logikában a lét és érvényesség megkülönböztetésében nyilvánul, mutatis mutandis, fennáll a vallásban illetve a teológiában az embernek és az Istennek, az emberinek és az isteninek megkülönböztetésében. Mindkettő, a logikai és a teológiai duálizmus, különböző kifejezése a mulandó és az örökkévaló, a tökéletlen és a tökéletes között fennálló ellentétnek.

A vallási illetve teológiai duálizmus különbözik a logikaitól abban, hogy az előbbinek mindkét oldala a létező valóság. Létezik az ember és létezik az Isten. Mindkettő valóság, de két egymástól különböző, sok tekintetben ellentétes valóság. Sehol a világon, csak épen a vallásban történhetik meg, hogy az igazság, az érvényesség helyére Isten valósága kerüljön. A vallásos hit számára minden, ami igazság, minden, ami tökéletes, változatlan és örökkévaló: az élő, valóságos Isten. Isten a hit számára létezik, mint legfőbb valóság. A bölcselet nem ismer két fennállásának minősége tekintetében teljesen különböző létezőt. Számára minden, ami egyszer létezik, szükségképen osztozik a létezés összes határozányaiban. A tudás számára csak egyféle létező van. Csak egyedül a vallás számára van kétféle létező: Isten és ember. Itt tehát a lét duálizmusáról van szó. Ennek a duálizmusnak azonban nincs „bölcselete“, hanem csak „teológiája“. A vallás és teológia problémája az Istennek és az embernek, e két létezőnek egymáshoz való viszonya, egymásra való vonatkozása. Amilyen fontos a logikában a lét és érvényesség megkülönböztetése, a kettő érintkezésének megállapítása s amint a legfőbb tévedések a kettő határainak összezavarásából állanak elő, épúgy a teológiai tudományra nézve is alapvető fontosságú az Isten és az ember megkülönböztetése, másfelől pedig egymásra való vonatkozásainak föltárása. A teológia sokféle iránya és tévedései

a századok folyamán abból származnak, hogy mennyire tudta az istenek és az emberinek lényegét és határait helyesen megállapítani, hol zavarta esetleg össze a kettőt és hol cserélte fel egyiket a másikkal. Minden teológiai rendszer egy konstrukció, amely e problema megfejtésére irányul.

Martineau azt mondja: válasszuk külön vallásunkban az istenit az emberitől. Továbbá azt is mondja, hogy a földön minden az isteni és az emberi dolgok szövevénye. Egyúttal a kérdés kivételes nehézségére utal, amikor azt mondja tovább, hogy a csupa istenit nem bírja meg az ember, a csupa emberi pedig nem vallás. A nagy bölcselőnek ez a pár nyilatkozata már sejteti, hogy milyen nehéz kérdéssel állunk itt szemben.

Az a körülmény, hogy a vallásos hit révén Isten és az ő világa valósággal létezőnek állítatik az emberen kívül, olyan tény, amelyet méltán nevezhetünk csodának. A legnagyobb és az egyetlen csoda, a hit csodája ez, amelyen keresztül belép életünkbe Isten. Sokféleképpen próbálták bizonyítani, hogy van Isten. Sok minden van bennünk és a rajtuk kívül álló világban, amiből Isten létezésére következtethetünk. A való azonban az, hogy egyetlen bizonyíték sem jut el Istenig. Ebben a kérdésben nagyon hamar véget ér a tudományos kutatás, mert a problémák végéhez az emberi elme nem képes eljutni. Sok mindent nem tudunk s épen a leglényegesebb dolgokat nem tudjuk s ehhez képest aránylag kevés az, amit tudunk. Még a matematika is rászorul a végtelen kicsiny és a végtelen nagy fogalmára, pedig ezek nem mondhatók jól meghatározott jelentésű fogalmaknak. Beszélünk intuiciókról, titkos meglátásokról, amelyek olykor előbbre vihetik a tudományt, de sokszor elpattannak, mint a szapánbuborék, ha hozzájuk érünk.

Isten létét bizonyítani tudományosan nem is nagyon fontos. Ez a hit csodája. Az Isten és az ember megkülönböztetése pedig olyan alaptény, amely minden teológiának kiindulási pontja. Az újabb teológiának is legfőbb problémája ez, s erre irányuló megfejtési törekvéseket kell látnunk nemcsak Barth teológiájában, hanem Otto Rudolfnak a szentségesről írott munkájában is. De már az evangéliumokban is megtalálható az isteni és az emberi pontos megkülönböztetése. Csak a gecsemánéi jelenetre kell gondolnunk, jegyzi meg igen helyesen Otto, hogy megvilágosodjék

előttünk mennyire érezte Jézus az ő teremtettségét teremtményi mivoltát. Erről különben Jézusnak egész élete és minden tanítása bizonyosságot tesz. Jézusnál az Isten és ember közötti viszony új tartalommal telik meg. Ő nemcsak Isten távolságát és félelmetes hatalmát érzi, hanem elsősorban Isten közelségét. Az evangélium szelleme szerint Isten nemcsak fölöttünk, hanem mellettünk is áll. A vallás története és lélektana arról tesz bizonyosságot, hogy az emberek nemcsak félték Istentől, hanem egyúttal mindig vonzódtak is hozzá. Ennek a két ellentétes érzésnek klasszikus kiegyenlítődése jut kifejezésre Jézus imájában: „Miatyánk, ki vagy a mennyekben”. Ebben a kifejezésben az első (Miatyánk) Isten közelségét, a második távolságát jelzi. Az igazi keresztény gondolat ezt az ellentétet egyesíti és kiegyenlíti. Jézus felfogása ezt tükrözi vissza. Ő közelebb hozta Istent az emberhez, mint ez bármely más vallásban megtalálható, anélkül azonban, hogy az Isten és ember között fennálló mélységes különbséget egy pillanatra is szem elől tévesztette volna, Jézus gondolatvilágától ép úgy távol áll a pántheizmus, mint az a fölfogás is, hogy ő az Isten és az ember között csak kvantitatív különbséget látott volna. Tiszta tudatában van annak, hogy milyen a viszony az Isten és az ember között. Azért Jézus az, aki tulajdonképpen felfedezte Istent az emberiség számára. Ez az ő próféta elhivatásának leglényegesebb mozzanata.

9. §. *Hit és vallás.* Az Isten és ember megkülönböztetésén alapul a hit (fides) és a vallás (religio) közötti határvonal felállítása. Az előbbi jelöli az Isten és ember viszonyának objektív tartalmát, az utóbbi a szubjektív, pszichológiai tartalmat.

Az, hogy valaki hisz Istenben, nem egyoldalú, pusztán az emberi lélekből kiinduló egyéni aktus. Semmiféle egyéni aktus, semmiféle szubjektív aktus nem vezet el magában Istenhez. A hit alapfeltétele, hogy van Isten, hogy hiszünk Istenben. Ez a hit Isten munkája bennünk, mondja Luther. Ha ez nincs meg, akkor nincsen vallás sem, illetőleg ha van is, egyoldalú, szubjektív élmény, amelynek nincsen semmi objektivitása. Objektivitás csak ott van, ahol Isten áll az emberrel szemben. A vallásos élmény objektív magja a valóságos élő Isten. Ez a tárgy, amelyre irányul, amely meg van az én megélésem előtt, tőlem függetlenül. A hit ilyen módon megelőzi a vallásos élményt, csak Isten és

az ember objektív viszonyán emelkedhetik minden vallásos érzelem.

Az első, amint Brunner igen helyesen kifejezi, az, hogy Isten van, lát bennünket és minket magára vonatkoztat s csak másodsorban jön tekintetbe az, hogy mi vonatkoztatjuk magunkat reá. A hit kiinduló pontja e szerint Isten, aki áttöri a mi tudatunk zárt, a tér és idő formáihoz kötött világát s megalapozza ez által azt a viszonyt, amelyben minden ember áll Istenel szemben. A vallás a szubjektív oldalról jövő felelet, az emberi lélek felelete megnyilatkozása és meghajlása Isten előtt. Klasszikusan fejezi ki ezt az egész processzust az a kifejezés, hogy „A hit Istennek ajándéka“. Mit jelent ez, ha nem azt, hogy Isten jelt ad magáról, öntudatlanul hat az ember világára s ez a hatás a hit objektivitásának kiinduló pontja. Akiben ez a hatás, a hit öntudatos lesz, az valóban meg van ajándékozva. A hit nem emberi alkotás, szubjektív élmény a hívő lélek megnyugtatóására, szükségleteinek enyhítésére, hanem Istenből kiinduló, Istenről ajándékozott valóság, amelyet aztán az egyes, a maga lelki tehetségei szerint dolgoz fel. Maga ez a feldolgozás az, amit vallásnak nevezünk. A hitet nevezhetjük vallásos apriorinak, vagyis olyanak, amely nemcsak megelőzi, hanem lehetségessé teszi azt, hogy a vallás létrejöhessen. Ő maga független a vallásos tapasztalattól s ez utóbbi szubjektív tartalommal való kitöltése a hit által kapott formának.

Csakis a hitben van az alap, amelynél fogva mi Isten „megismeréséről“ beszélhetünk. Ez a hitbeli megismerés abban különbözik a tudományos megismeréstől, hogy míg ez utóbbi tárgyát ténylegesen részeire tudja bontani, vagy ha ezt nem teheti, akkor hypothezis formájában tüzi ki maga elé, addig a vallásos megismerés egyiket sem teheti, mert tárgyát realiter nem bírja, de hypothezis gyanánt sem bírhatja, mert akkor már filozofál, tehát tudományos módszerrel közeledik hozzá. A vallásos megismerés a hiten alpvul, a hit pedig az Istennek és az embernek objektív viszonyán épül fel. Azért a hit területén csak megszorított értelemben beszélhetünk „megismerésről“, mert a megismerés emberi aktus, ami kizárólag a tudat szubjektív munkájából fakad. A hit isteni kezdeményezés, amely az emberi oldalon Isten transcendens voltának tudomásul vételét jelenti, ame-

lyen felépülhet a szubjektív hitnek, vagyis a vallásnak világa. A hit megszületése megindítója a vallásos lélek azon sokoldalú munkájának, amely Isten ajándékának az életben való felhasználására irányul a vallásos életnek sokféle megnyilatkozása útján.

10. §. A hit és vallás közelebbi tartalma. A hit ép úgy alapja és előfeltétele a vallásos tapasztalásnak, mint ahogyan mindennemű tapasztalásnak meg vannak a maga apriori feltételei, azon előfeltételek, amelyek alapján a tapasztalat egyáltalában lehetséges. Kant a tapasztalat előfeltételeit a kategóriákban találta, amelyek a tapasztalatot mintegy megelőzik és lehetővé teszik. A hit is egy ilyen, a vallásos tapasztalást megelőző kategória. Schleiermacher ezt a tényt a következőképen fejezi ki: nem először szerzem meg az ismeretet az Istenről s azután hiszek, hanem a hit alapján igyekszem megszerezni Istenről való ismeretemet, mert hit nélkül lehetetlen a vallásos tapasztalás és vallásos tapasztalás nélkül nem lehet Istenről ismeretet szerezni.

A hit a vallásos tapasztalásnak szükségképeni előfeltétele; benne van Isten létének feltétlen elismerése. Ez a kiinduló pont. Ez még nem lelki élmény, hanem a lelki élményt is megelőző Istenre irányulás, melyben benne van az Isten maga s amely Isten nélkül semmis. Tiszta intentio, mely kizárólag Istent tartalmazza s minden egyéb tartalmat kizár magából. Mindazok a szubjektív mozzanatok, amelyek ehhez a tiszta aktushoz hozzá tapadnak, lefejtendők róla, hogy lényegét és alapvető jelentőségét megérthessük. Brunner ennek az aktusnak szinte logikai tárgyilagosságát igen jellegetes kifejezéssel „tiszta tárgyszerűségnek“ (reine Sachlichkeit) mondja. Ez az ősi vonatkozása az emberi léleknek Istenre minden vitán és kétségen felül áll. Fölötte áll minden reflexiónak. Azért nem is kell és nem is lehet sokat beszélni róla. Jézus nem beszélt róla, mert nála megvolt legtisztább és legzavartalanabb formájában. Nála minden a hitből fakad, egész élete, minden cselekedete azon az állandó viszonyon alapul, mely őt Istenhez köti s tekintetét szünet nélkül ő reá függesztve tartja. A teológusok, elkezdve Pál apostól máig, sokat beszélnek a hitről, mintha a reflexió segítségével jutnánk el hithez, holott ez utóbbi előfeltétele minden az Istenre irányuló reflexiónak.

A hit aktusának előbb vázolt természete fölöslegessé teszi

a bővebb magyarázatot. A hit aktusában egyik oldalon ott van Isten, a másik oldalon az embernek reá irányított aktusa. Mindazok a mozzanatok, azok a tartalmi vonások, amelyeket a hittel kapcsolatban szoktak emlegetni, a hitet követő vallásos tapasztalás szubjektív alkatában keresendő. Magának a hitnek csupán egyetlenegy formális vonását kell kiemelnünk s ez *feltétlen* volta, aminek következtében soha, semmi körülmények között sem ingadozhatnak.

Az, ami a hitben, a hit által a lélekben megfogamzott, a vallásos tapasztalásban vetődik szét részeire s telik meg a vallásos lélekből fakadó gazdag tartalommal. Itt már beszélhetünk arról, hogy pl. a vallás az értelmén alapul, hogy az értelem útján jutunk el Isten megismeréséhez, Vagy lehet azt mondani, hogy az érzésnek van legnagyobb szerepe a vallásban és hogy a vallásos tapasztalás nem egyéb, mint Isten jelenlétének az emberi lélek érzésvilágában gyökerező élménye. Van olyan elgondolás is, amely a vallásos élményt az akarattal hozza összefüggésbe s akarati elemeket is megkülönböztet benne. Másféle fel fogások is alakultak ki a vallásos tapasztalás lényegének magyarázására. Mindezek a kutatások a vallás lélektan körébe tartoznak, amely az újabb időben nagy fellendülésnek örvend. Állást foglalni abban, hogy a vallásos tapasztalás a léleknek milyen tevékenységét veszi igénybe leginkább, igen nehéz dolog. Kétségtelen ugyanis, hogy a vallásos élmény nagyon komplikált jelenség s az egyesek lelki diszpozíciói szerint nagyon változó. Napjainkban általában az a nézet uralkodó, hogy a vallás az emberi lélek egészére vonatkozik, az egészszet mozgásba hozza s így nem fontos az, hogy az egyes lelki tevékenységek milyen szerepet játszanak benne. Ezeket a lélektani kérdéseket a hittanban nem tárgyaljuk. Ellenben a vallásos tapasztalás tartalmából ki kell emelnünk azokat a tartalmi vonásokat, amelyek az Istennel való közösség keresésénél az emberi lelket eltöltik s a vallásos tapasztalás jellegzetes tényezői. *Otto Rudolf* a szentségesről írott munkájában azt mondja, hogy az isteni (numinosum) első sorban annak az érzését kelti fel bennünk, hogy teremtmények vagyunk, hogy függünk attól, aki teremtett, vagyis Istentől. Azután részletesen fejtegeti az isteninek félelmetes, lenyűgöző voltát, amely a legfőbb értéket a szentségest képviseli előttünk. Emellett az em-

ber lelki világának Istenre vonatkozó vallásos érzületéből ki kell emelnünk a bizalom (l. Channing) érzését. A vallásos hit bizalom Istenben, amely minket gyermeki viszonyba hoz az Atyával. Luthernél a vallásos hit tartalma, mondhatjuk egészen kimerül a bizalom érzésében (fides, fiducia). Ez magában foglalja a szeretetet, a ragaszkodást, amely bennünket Istenhez közel viszen. A vallásos tapasztalás elmaradhatatlan tartalmi mozzanata továbbá a reménység egy jobb jövőben nemcsak a földi életben, hanem az örökkévalóságban. A biblia mély értelmű mondása a hitet úgy definiálja, mint a reménylett dolgok valóságát. (Zsid. 11. r. 1 v) Ezek a reménységek természetesen minden vallásos hittel elválaszthatatlan összefüggésben állanak. Végül a vallásos hitnek igen fontos tartalmi mozzanata a lelki megnyugvás érzése. Aki igazán hiszen, azt nem izgatja semmi olyan dolog, ami földi viszonylatokban általában az embernek kellemetlenséget okozhat. A hívő ember sub specie aeternitatis szemléli a világot s megnyugvással emelkedik az élet ama bántó körülményei fölé, amelyek az ingadozó hitű embert könnyen kihozzák sodrából. Mindezek a lelki mozzatok az ezeket megelőző tiszta hitnek függvényei, amelyekre elsősorban az emberi gyöngeségnek van szüksége. Dr. Varga Béla.

Uram, segíts!

Szüleimnek.

Sziklaszálás, napbarnított apám
az eke érdes szarvát fogva
öregedett meg
Anyám, liliomlelkű édesanyám
sarlóval kezében érte meg
az ötvenedik évet.
Talán hü hitvesénél is jobban
szerette a Nyikómenti rétet:
a szántók enyhe, himes hajlatát.
És ma
verejtékes, hosszú esztendők után
a két galambösz, görnyedt öreg
a kert szögéből elborultan,
sirva nézi:
a szent, féltett búzaföldek
másnak ontják a kévét, az élelet...
Uram, segíts!
Hallod-e: a morzsálódó ősi rög
vesztét érezve sikolt élesen!
Uram, segíts!
Segíts, mert választott földeden
maholnap minden semmivé lesz,
— maholnap minden elenyész...
Gyallay Pap Sándor.

A humanista vita.

Angol unitárius testvéreink között a nyáron egy nagy irodalmi vita folyt le. A vitára az adott alkalmat, hogy az *Inquirer* című londoni heti folyóirat hasábjain megjelent egy humanista kiáltvány, melyet kilenc amerikai unitárius lelkész is aláírt. Amerikában humanizmus címen több szellemi mozgalom ismeretes. Ez a mozgalom magát „vallásos humanizmus”-nak nevezi. Azért is adta ki e kiáltványt, hogy a különböző hasonló nevű mozgalmaktól meg tudják különböztetni.

A kiáltvány a következő 15 pontból áll:

1. A vallásos humanisták szerint a világ nem teremtett, hanem maga magától áll fenn.

2. Az ember a természetnek egy része; a világból a fejlődés folyamán emelkedett ki.

3. Elveti a test és lélekről való hagyományos duálisztikus nézetet, mert az életet egységnek tartja.

4. A humanizmus tudja, hogy az ember vallásos kulturája és általános műveltsége, amint a történelem és embertan előadja, folytonos fejlődésnek az eredménye, melyekre a természetes környezet és a társadalmi örökség hatással volt. Az egyént nagyon átalakította a kultúra, amelyben született.

5. A humanizmus állítja, hogy a modern tudomány által megismert természet lehetetlenné teszi az emberi értékeknek valamely természetfölötti, avagy a világegyetemre vonatkozó biztosítékait. Ellenkezőleg a humanizmus nem tagadja a még föl nem fedezett valóságok lehetőségét, de attól nem tágít, hogy minden valóság és érték meghatározásának az útja az értelmes vizsgálódás és az emberi szükségletekkel való egybevetés. A valóság eredményeit és terveit a tudományos szellem és módszer segítségével kell, hogy formulázza.

6. Meg vagyunk győződve, hogy a theizmusnak, deizmus-

nak, modernizmusnak és az „uj gondolat” számtalan változatainak az ideje elmúlt.

7. A vallás az emberileg jelentő cselekedetekből, tervekből és tapasztalatokból áll. Ami emberi, nem lehet külön választva a vallástól, amely a munkát, művészetet, tudományt, bölcséletet, szeretetet, boldogságot, újrateremtést — szóval mindazt, ami a maga helyén kifejezője a művelten kielégítő emberi életnek. A szent és a világi között való megkülömböztetés többé nem tartóható fenn.

8. A vallásos humanizmus azt tartja, hogy az emberi élet célja az emberi személyiség teljes megvalósulása és ennek a kifejlődését és teljesülését is mostan keresi. Ez a megfejtése a humanista társadalmi szenvedélynek.

9. A humanista vallásos érzelmeinek nem az imádság és könyörgés régi szokásaival, hanem a személyes élet emelkedett érzületével és a társadalmi jóllétet előmozdító igyekezetével ad kifejezést.

10. Ebből következik, hogy olyan külön vallásos érzelem és életirány nincsen, amelyet eddig a természetfölöttibe vetett hittel kapcsoltak össze.

11. Az ember meg fogja tanulni, hogy az élet válságát a dolgok természetes és valószínű voltában figyelje. A nevelés erősíti, a szokás támogatja az okos és férfias magatartást. Komolyan hisszük, hogy a humanizmus a társadalom és lelki egészség útján fog haladni s meggyöngíti az érzelgős és valótlan reményeket s a sóvárgó gondolkozást.

12. Abban a hitben, hogy a vallásnak az élet örömeinek növelésére kell munkálkodnia, a vallásos humanisták erősíteni igyekeznek az emberben levő teremtő erőt oly vívmányok elérésére, amelyek az élet beteljesülésére vezetnek.

13. A vallásos humanisták azt állítják, hogy minden társaság és intézmény az emberi élet beteljesüléseért van. A humanizmusnak célja és programja ily intézmények okos megbecsülése, átalakítása, ellenőrzése és igazgatása az emberi élet kilátásainak növelésével. Természetesen a vallásos intézmények, ezek szertartásos formái, egyházi módszerek s gyülekezeti tevékenységek ujraszervezendők, még pedig olyan gyorsan, amint csak lehet, hogy a modern világban hathatósan működhessenek.

14. A humanisták erősen meg vannak győződve arról, hogy a fennálló haszonkereső társadalom nem kielégítő és hogy gyökeres változásra van szükség a módszerben, ellenőrzésben és indító okaiiban. Egy társadalmilag rendezett, -összeműködő rend szilárdítandó meg, hogy az életre szolgáló javak felosztása kielégítőbb legyen. A humanizmus végső célja egy szabad és egyetemes társadalom, melyben a nép szabadon, önként és tudatosan együtt működik a közös jóért. A humanisták azt kívánják, hogy a megosztott élet és világ mindenkivel közös legyen.

15. Állítjuk, hogy a humanista akarata a következőkben jut kifejezésre: a) Megerősíteni inkább, mint tagadni az életet; b) megvilágítani inkább az életlehetőségeket s nem pedig elmenekülni azoktól; c) arra törekedni, hogy mindenkinek s ne csak keveseknek legyen kielégítő élete. A humanizmust ezen pozitív erkölcsi alap és szándék vezeti s ebből származik minden kilátása, technikája és igyekezete.

Ime a kiáltvány! Lássuk most az angol véleményeket, melyek a megjelenés után spontán megnyilvánultak. Egy tekintélyes csoport már azért is tiltakozását fejezte ki, hogy ilyen tartalmu irat az *Inquirer*-ben megjelenhetett. „Mi nagyon sajnáljuk az olyan kiáltványnak leközlését, amely alkalmas olyan benyomás keltésére (mert bizonyos unitárius lelkészek aláírták, hogy az unitarizmus név megegyező a nem theista humanizmussal. A mi templomaink az Isten imadására és az ember szolgálatára épültek“. (*Inquirer*, 1933. jun. 17. 294 lap). Azok között, akik már a közlés pusztja ténye miatt is komolyan tiltakoztak, legsúlyosabb név a McLachlan és Schroeder neve. Mindketten a manchesteri College tanárai.

Voltak aztán olyanok, akik osztották a szerkesztőnek azt az álláspontját, hogy a kiáltvány nyilvánosságra való hozatala nem hiba, mert az olvasóknak joga van az ellenkező vélemény kifejezésre juttatására. Ezek között Hall Alfréd, az angol unitárius társulat jelenlegi elnöke, akinek magyar nyelven is olvashatjuk egy könyvét (*Egy unitárius hit világa*) egy tárgyilagos cikkben bírálta meg a kérdést. Kimutatta, hogy a humanizmusnak módszerben és tartalomban van közös vonása az unitarizmussal, a társadalom javaira, az élet értékeinek igazságosabb felosztására vonatkozó nézetét magáénak vallhatja az unitarizmus, de az unitariz-

mus az életet, az élethivatást nem tudja elképzelni anélkül, hogy a láthatatlanokra, az örökkévalókra az Istenre ne gondoljon.

Sokan hibáztatják, hogy miért mondja magát ez irányzat valóságosnak és egyszerűen atheizmusnak, istentelen irányzatnak minősítik. Ezen rövid ismertetés után elmondjuk erről a tárgyról a magunk szerény véleményét is. Mi ezt a mozgalmat nem tartjuk fontosnak a mi egyházi életünk szempontjából, mert nálunk az említett humánizmus csak importcikk. De, mert behozták és a név után, amely nagyon vonzó, nagyon téves nézetek vannak róla forgalomban, szükségesnek tartottuk magát a manifesztumot ismertetni. Ez a humánizmus már nem azonos a régi hasonnevű irányzattal. Abban az ember fontossága mellett még nem veszett el az Isten, nem tagadták a lélek lételet, legfőnnebb az ember nagyobb fontosságot nyert benne. De a legnagyobb unitárius szellemek Angliában és Amerikában, az egy Parker Tivadar kivételével, nem eveztek a régi humánizmussal egy csónakban. Gordon Sándor a legnagyobb angol unitárius történetíró 1879-ben Parkert erősen meg is bírálta volt e miatt. Amint a föntiekből látható, az angol unitáriusoknál sincsen e mozgalomnak semmi talaja.

Nem is lehet. A vallás a mi nézetünk szerint együtt halad a tudománnyal, de a tudománynak lényege, célja, rendeltetése egészen más, mint a vallásnak. Néha még a módszere is más. A vallás nem szolgálja a tudománynak, sem a tudomány a vallásnak. Ketten egymás mellett jól megférnek a lélekben, sőt összhangú lélek csak a hitnek és tudásnak összhangjával képzelhető el. A vallás éppen olyan való ténye (realitása) a léleknek, mint a tudomány. Csakhogy a vallás világa kihat az élet teljességére, a mindennapi tapasztalati tényektől kezdve az örökkévalóságig, a tudomány pedig megmarad e sokkal szűkebb, zártabb világban. A gondviselő, teremtő Istenben való hit nemcsak hogy nem zárja ki egy jobb társadalmi berendezkedés, egy testvéries társadalom eljövételét, hanem éppen előírja. Ezt nevezzük mi az evangélium nyelvén Isten országának. Az Isten országa fogalmában minden benne van, amit a humanisták a jobb társadalmi berendezkedésre vonatkozólag programjukba fölvettek.

El lehet képzelni nemes erkölcsiséget vallás nélkül is. Ez azonban kivételes jelenség. Ez az emberi társadalom azért olyan szerencsétlen, hogy a keresztény vallás még csak külsőleg van

elterjedve; a festés a Krisztus színeit mutatja, de a benső lényeg Hobbes Tamás és Nietsche lelkét képviseli. Előbbi azt mondta volt: „Az ember az emberre nézve farkas”. Utóbbi pedig azt hirdette, hogy az embernek a hatalom a legnagyobb boldogsága és a hatalmasoknak joga van a maga érdekében letiporni mindent. Szerinte a Jézus erkölcstana a rabszolgák erkölcstana. Ezt a felfogást vallja a történelmi materializmus, amely a bolsevista Oroszországban hadat üzent a vallásnak. De igazi erkölcsiség csak vallással kapcsolatosan működhetik az egész emberiség javára. Nekünk igaz, tiszta, bensőséges vallásosság kell. Az unitarizmus nemcsak egy szellemi irányzat, hanem mély és igaz szellemi vallásosság. Az említett humánizmus spiritualis pozitívizmus (Alfred Hall szerint), a mi irányzatunk szellemi vallás. Mi Istennel haladunk és nem Isten nélkül. Isten dicsőségére, az ember és az emberi társadalom jelen és jövő üdvösségére. *Benczédi Pál.*

Parkban.

Itt tarka virágok közül
Szökik egy kut a magasba.
Finom fátylakat sző a napsütésben
A visszahulló víz.
A medence márvány,
Körül zugó tölgyek
S rengeteg erdő.
Ember nincs.
Csak én.
Én, aki egyedül birkozom a rengeteggel,
Hulló fátylakon át lesve a szívárványt
S szívem hangosan ver.
Tündér jön.
Lenge fátylakkal takart
Fénylő mesztelenség.
Eh, eszetelenség. Vagy látomás.
De nem! Fájánsz korsóval karján
Áthajlik a medence márvány peremén.
Karjáról lecsuszik az edény
S a finomra szitált, porzó szemeken
A szüzek vágya csillog át felém:
S én megyek, megyek a tündér után,
Gyermekként, egyedül és bután,
Mintha nem tudnám,
Hogy minden hiába!

Fekete Lajos.

Az imádság.

(Valláslélektani tanulmány.)¹

Tapasztalatom és meggyőződéselem, hogy az imádság és imádkozás kérdése egyik megoldatlan és megmagyarázatlan problémája egyházunknak úgy hittani, mint filozófiai s lélektani szempontból. Egy nyitott kérdés ez számunkra, melyről a hívek talán a pap és vallás iránti tiszteletből nem kérdezősködnek, csak néha, amikor beszélgetés, tárgyalás során a hangulat felmelegedik, a viszony meghittebb lesz pap és híve között, akkor kerül szóba. Ekkor is gyakran mindkét fél bizonyos kínos feszélyezettséggel kikerüli, hogyha ez már teljességgel lehetetlen, közhelyekkel, szépen csengő idézetekkel siklanak át rajta.

Pedig az imádság a predikáció után legnagyobb szerepet játszik liturgiánkban, sőt ha az egyházi éneket is odaszámítjuk — már pedig legtöbbit tartalmánál és lélektani hatásánál fogva oda lehet számítani, — a predikációnál is jelentősebb része. Hétköznapi s vasárnap délutáni istentiszteleteinknek gerince. Prédikációkban és hittani tanításokban hangsúlyozzuk az imádság fontos és üdvözítő voltát. Például állítjuk az Úr Jézust, ki maga is imádkozott s az Úri imádságot örökségül reánk hagyta.

Mindezek alapján feltétlenül fontos, sőt erkölcsi és becsületbeli kötelességünk, hogy vallásos életünknek ezzel a megnyilvánulásával, egyházunk eme ősi szertartásával foglalkozzunk. Foglalkoznunk kell annak nemcsak másodrendű, külsőleges kérdéseivel: az ima irással, szerkesztéssel, felépítéssel, stilussal stb., hanem magával az ima és az imádkozás lényegével.

Én ez alkalommal az imádsággal lélektani alapon kívánok foglalkozni, elhagyom a kérdés filozófiai és hittani oldalát.

Az imádság vallásos cselekmény, megnyilvánulása akár magán, akár közös ima formájában a vallás tárgykörébe tartozik.

¹ Felolvasás az U. I. T. 1933. dec. 2-án tartott ülésében.

Hogy a tárgykörrel, amelyben mozgunk tisztában legyünk, lássuk mi a vallás lélektani szempontból? Erre a kérdésre többszáz meghatározással lehet felelni, hiszen minden e tárgy felett gondolkodónak meg lehet a maga egyéni véleménye. A meghatározás tetszés szerint bővíthető, vagy szűkíthető. Sok ilyen meghatározás közül, amelyeket olvastam és tanultam, legelfogadhatóbbnak találtam James Bisett Pratt meghatározását, amely szerint: „A vallás az egyéneknek, vagy közösségeknek komoly és társadalmi (sociális) magatartása azon erő, vagy erők iránt, amelyeket úgy fognak fel, mint érdekeiknek és sorsuknak legfőbb, végső irányítóját.” A magatartás-kifejezés magában foglalja, hogy a vallásos tudatnak aktívnak kell lennie s így a lélek három megnyilatkozási terét az akaratot, érzést és értelmet magába kell foglalnia s így az ember egész lényét foglalkoztatja.

Az átlag-ember vallásának három fő megnyilatkozási formája van, úgymint a közös istentisztelet, a magánimádság, a hit vagy hitvallás. Ennek a háromnak egymással kölcsönhatásban kellett fejlődnie, egyik a másikat néha megelőzhette, de egyik a másikat valamilyen formában feltételezi. Minden vallásos megnyilatkozás, szertartás feltételez valamilyen hitet a résztvevők részéről s minden valódi és komoly hit kifejezést keres s ez a kifejezés különösen az emberiség primitivebb korában és rétegeiben mindig közös, társas kultusz alakjában nyilvánult meg.

Az ember életét, annak kérdéseit és eseményeit vizsgálva feltétlenül arra a meggyőződésre jut, hogy ő valamely, nála nagyobb hatalomtól függ. Ezt sem hívő, sem hitetlen le nem tagadhatja. Most már a fenti meghatározás szerint vallásos embert ez a függés érzete arra indítja, hogy ezzel a hatalommal összeköttetést szerezzen, azzal valamelyes viszonyba lépjen, esetleg azzal egyesüljön. Ennek a viszonynak erősségét növelheti az a felfogás, ha ezt a felsőbb hatalmat magához hasonlónak, vagy vele rokonnak fogja fel. Megtörténhetik az is, hogy a meglévő viszonyt valami okból (bűn, önvád, lelkiismeretfurdalás, hirtelen indulat, felvetődött kétkedés) megszakítottnak érzi. Ezen megszakításból keletkezett hiányérzettől indítatva ismét keresi a vele való találkozást, egyesülést. Ezen indító okokból létrejött vallásos gyakorlat megnyilvánulásait általános néven istenimádásnak vagy istentiszteletnek nevezzük. (Worship.)

Az egyén istentisztelete két egymással vonatkozásban álló, de azért ha tartalmában nem is, de külső megnyilvánulásaiban s lélektani hatóeszközeiben különböző csoportra osztható a közös és az egyéni istentisztelet vagy imádás. Az istentisztelet célja kettős; egyfelől, hogy Istennek tetszedjék, másfelől meg, hogy annak elvégzése által az emberi lélek magának lelkinyugalmat, békeséget szerezzen. Ehez a két tényezőhöz járul harmadiknak a társadalom kényszerítő hatása. Az istenimádás során a vallásos rész mellett a művészi elem is kifejezést keres, mert mindkettő rokon egy közös vonásban, t. i. abban a szabadságban, amelyet azáltal nyújtanak, hogy az embert a rideg valóságból a képzelet szebb világába emelik. Ezért van, hogy a legtöbb teista vallásban Isten fogalma valahogy magában foglalja a szép fogalmát s innen van az, hogy minden kultusz bizonyos fokig művészi elemeket is tartalmaz. A spontán művészi megnyilatkozást az emberek rendre tudatosan fejlesztették; egyfelől, hogy a gyakorolt szertartás Istennek kedvesebb legyen, másfelől pedig, hogy ezáltal lélektani hatást tegyen a résztvevőkre. A különféle művészetek sokoldalú előnyös hatást gyakorolhattak az istentisztelet szempontjából: egyfelől felkeltik, erősítik az emberben levő imádságos érzést, másfelől újabb, szebb érzéseket ébresztenek. Zene, költészet, a képzőművészetek különböző ágai mind hasznosan alkalmazhatók e célra.

Amit rendszeresen végzünk, az tudatunkba beidegződik s elvégzésében bizonyos meghatározott gyakorlat áll elő. Példa erre az öltözés, vetkőzés, evés stb. Az istentisztelet során is kialakul valamelyes gyakorlat, amely legelfogadottabb, legmegfelelőbb, amely nemzedékről, nemzedékre öröklődve teljesen megkötötté válik s rendre már csak külső formájáért s régi gyakorlatáért is szentté s tiszteltté válik. Természetesen, mint minden társadalmi megnyilatkozás bizonyos mértékben változik, esetleg fejlődik a korok kívánalma szerint, azonban a megszokottról az újra való átmenet mindig nehézséggel jár.

Az imádságot így határozza meg Nicol Cross belfast-i unitárius lelkész: „Az imádság az embernek azon szellemi tevékenysége, amely az ember saját szükségletein és fogyatékoságán Isten által akar úrrá lenni.”

Az imádság céljára nézve az istenimádás két típusát különböztethetjük meg.

Egyik az úgynevezett *objektív ima*, amelynek célja, hogy hatást gyakoroljon az istenségre s azzal összeköttetést szerezzen. Másiknak célja, hogy az imádkozó kedélyállapotában, hitében, magatartásában, lelkületében valamelyes kívánatos hatást érjen el. Ez a *szubjektív imádság*.

Ez a két típus határozottan megkülönböztethető úgy a magán, mint a közös istentiszteleti imában. Az objektív ima legjellegzetesebben a r. katolikus istentiszteletben s különösen a misében jut kifejezésre. A katolikus istentisztelet egyetlen-egy központi gondolatra és célra irányul, ott minden ad maiorem dei gloriam — Istennek nagyobb dicsőségére történik. Az alapfelfogás az, hogy az imádság, karénekek, dicséretek, amelyek a föld minden részéről hangzanak, Isten gyönyörűségére szolgálnak. Az általános protestáns felfogás az, hogy Isten mindenütt jelen van, de sehohsem különösképen, a katolikus felfogás ezzel szemben az, hogy Isten mindenütt jelen van, de különösképen az oltáron, ahol az ő teste átlényegül.

Mindkettő, a katolikus és a protestáns pap is, Istenhez imádkozik, azonban a protestáns pap szembefordul gyülekezetével, hogy velük imádkozzék, az ők anyanyelvükön és vezesse az ők imádságukat. Hangosan imádkozik, hogy gyülekezete hallhassa.

Ezzel szemben a katolikus pap hátat fordít gyülekezetének s arccal az oltár felé fordul, halkán mondja az imáját, amely a hívők előtt sokszor érthetetlen nyelven van. Az egész ima és istentisztelet alatt nem látszik számbavenni gyülekezetét. Istentisztelete, imája ugyanaz, ha telve van, vagy üres a templom. S mégis csodálatos dolog, hogy a katolikus egyház az ő objektív módszerével, mekkora szubjektív hatást tud elérni, különösen a misének drámai magaslatával. Kérdés most már, hogy melyik módszer, az objektív vagy a szubjektív helyesebb?

Erre a kérdésre nem lehet egyszerű igennel vagy nemmel felelni.

Az tény, ha adva van egy vallásos közösség, amely teljesen elfogadja és magáévá teszi a szertartások mögött rejlő hitet az objektív istentisztelet és ima bámulatos és felemelő szubjektív hatást tud kiváltani a hívek lelkéből. Azonban amiben van az előnye, ugyanabban van a hátránya is. A katolikus egyház tör-

ténete azt mutatja, hogy annak mindig nagy hatása volt a misztikumra hajló, nem racionalis típusu egyénekre s különösen a tömegekre. Azonban, aki nevelésénél, racionalis szabadgondolkodásánál, lelki élete strukturájánál fogva az egyházi tekintély elvét hitbéli dolgokban vakon elfogadni nem tudja, arra éppen a hitbéli közösség megszakadása folytán, bármilyen művészi is legyen az ilyen objektív ima és istentisztelet, — hatástalan. Az ilyeneknek jobban megfelel a szubjektív ima, jól megválasztott bibliai rész, egy intelligens tartalmu valláserkölcsi beszéd s néhány szép egyházi ének eléneklése.

Míg tehát a misztikumra hajlamosabb egyéneknél az objektív istentisztelet és ima a felemelőbb, a racionalis típusnál a szubjektív.

Mi a mi istentiszteletünkben két befejezett ténnyel állunk szemben, akár tetszik annak beismerése, akár nem. Egyik, hogy a protestáns istentisztelet, templomlátogatás szempontjából a katolikushoz viszonyítva visszaesést mutat. Másik, hogy hiveink nem áttérés útján jutottak egyházunkba, hanem 99⁰/₀-ban beleszülettek. Így nem kifejezetten az a racionalis típus jött át, hanem sok a misztikumra hajló lélek.

Ebből a két tényből nekünk okulnunk kell. A megoldás számunkra abban kínálkozik, hogy keressük meg a szubjektív és objektív istentiszteletnek azt a kombinációját, amely erősíti a hitet, a valláserkölcsi öntudatot. A mi istentiszteletünk egyedüli megmaradt objektív része az ima, amely maga is sokszor teljesen szubjektív. A többi objektív rész, mint a hitvallás, bünvallás, istendicséret vagy magasztalás, mind elmaradtak, sőt egyházi énekeink is tartalmuknál fogva mindinkább szubjektívvé válnak.

Ha mélyebb, egyetemesebb hatást akarunk elérni istentiszteletünkkel, feltétlenül fokoznunk kell az objektív, az Istenre vonatkozó részt. Isten nagysága, fensége, ereje, hatalma, mindezekfelett való volta jobban kifejezésre kell jusson, mint eddig s ezt elsősorban a ma meglevő objektív részeken, az imán és egyházi énekeken kell kezdenünk.

Az ima eredetére nézve legtöbb lélektani kutatónak az a felfogása, hogy az a magiaból vagy varázslatból nőtt ki. A varázslatnál mindig valamelyes varázsige vagy varázsmondat szerepelt, amely rendszeren parancsolómódban volt kifejezve. Mivel a gya-

korlat során a varázslat nem sikerült mindig, a parancsoló-mód óhajtó-móddá, — a varázslat imára változott rendre. Ennek a folyamatnak maradványaként fogható fel a keresztény imákban az a gyakorlat, hogy mintegy nagyobb tekintélyt akarván biztosítani imánknak, a Jézus nevében, Jézusért, vagy Jézus által imádkozunk. Az ima is, miként az istentisztelet többi része, többször ismétlődvén, bizonyos formát öltött. Régi időkben fennmaradt, nemzedékről-nemzedékre szálló imák bizonyos szentséget nyerne a használat által.

Úgy a magán, mint a közös imához bizonyos erősítő, komolyabbá tevő elemek járulnak (pl. felállás, térdelés, kezek összefogása, szemlécsukás, meghajlás, leborulás, stb.). Mindezek, vagy bármelyik közülök, ha kellő komolysággal vitetik végbe, erősíti, sőt létrehozza az imádkozó hangját. Misztikusabb hajlandóságú lelkeknek szóra sincs szükségük, szó, vagy szóba foglalt gondolat nélkül is tudnak imádkozni.

Az imádság hasznát, erejét, hatását különféle módon ítélik meg, ennek megfelelően különféle okokból és felfogással, különféle gondolattal imádkoznak.

Lássuk a főbb típusokat.

1. Az imának legelterjedtebb s leginkább gyakorolt alakja a kérő imádság. Sokak számára ez az egyedüli ismeretes imádkozási mód. A kérés irányulhat testi vagy lelki javakra egyaránt.

2. Az öröm vagy hála érzése éppen úgy kifejezést találhat az imában, mint kiáltó szükség vagy inség.

3. Imára hangolhat valami fenséges szép dolog látása, amikor Istent mintegy látjuk, tapasztaljuk lelkünkben. Sok lélekben ez önmagától felébred, másban csak reánevelés által.

4. Az Istennel való egyesülés misztikusabb lelkeknél egész párbeszédé alakulhat, amelyben az imádkozó fél Istennel beszélget s tőle határozott feleletet nyer.

5. Közös emberi jellemvonás, hogy ha valamely hiba vagy bűn terheli lelkünk, megnyugvást hoz, ha egy meghitt barátunknak elmondhatjuk, hogy annak nyomása alól szabadulhassunk. A büntudattól való szabadulás s a büntudat megosztásának a vágya sokszor a legeldurvultabb, legelvetemedettebb lelkekben is fellép. Közöséges dolog pl., hogy nagy bűnözők, kik végsőkig

tagadtak, közvetlenül kivégzésük előtt tettek vallomást. Sokan vannak, kik ember helyett Istennek vallják meg bűneiket ima alakjában.

6. Vannak filozófikus hajlandóságu lelkek, akiknek imája kozmikus jellegű. Az ember az ő mindennapi élete szűk körében csak a maga kicsinyes küzdelmeit, bajait, nyomoruságát látja, annak nyomasztó terhe tölti be egész lelkivilágát, szinte ködként zárja el előle a világot. Ha ettől szabadulni akar, olyan perspektívából kell néznie a világot, amelyben kicsiny dolgok, amelyek az ő szemében tulzott fontosságúakká és jelentőségüekké lettek, valódi, igaz jelentőségükben és nagyságukban jelennek meg, ezáltal felszabadul kicsinyes dolgok kényszerítő uralma alól.

7. Van az imádságnak egy faja, amely bizonyos mértékben sztoikus jellegű, amely átmenet az elmélkedés és az ima között. Mi gyakran tanácsoljuk egymásnak, tedd azt, ami általában a legjobbnak látszik. Vagy azt mondjuk, mindenedet megfontolva így cselekedtem. Most már ez a megfontolás ima jelleget ölthet valamely elhatározásnál. Az ember miután a részletekkel tisztába jött úgy cselekszik, mintha lelkét valamelyes magasabb nézőpontba emelné, ahonnan az arányok s távlatok tisztábbak, az egész kérdés komplexumnak átfogó képét látja. Ez a lelki folyamat szintén lehet imádság.

8. Érdekes típusa az imádkozásnak, amelyet professor Roice említ egyik tanulóival kapcsolatban. „Amikor a keserűség már igen sok nekem, úgy érzem, hogy szerencsém letűnt, elhagyott, körülöttem minden sötét, — írja a tanítvány — magányba megyek, fejem kezembe temetem s minden erőmmel arra gondolok, hogy Istennek tudnia kell az én nyomoruságomról s ő megért engem. Így rendre megnyugszom, számomra ez az imádság!”

9. Egy másik ilyen tanuló mondja: „Mikor valamit kívánok, valamire törekszem, végig gondolom mindig magamban, hogy vajjon jó lesz-e nekem, ha elérem, s ilyenformán ilyen gondolattal keresem az Istennel való összeköttetést. Sokszor az ilyen imádság után sok törekvésem, kívánságom, mely bennem élt, elhagyom mint haszontalant.”

Ezek az imádkozási módok azt mutatják, hogy az ilyen-szerű imádkozásnak szubjektív alapon is meg van a maga haszna és java.

Az ilyen nyomon járó ilyen tartalmu imák felszabadítják az emberre nehezedő nyomasztó érzést, megtisztítják az öntudatot, erősítik az akaratot, megnyugvást hoznak az idegrendszerbe, ezt el kell ismernie minden hívőnek és hitetlennek egyaránt. A Freud és Jung által véghezvitt különböző lelki és idegbetegségben eszközölt gyógyítás, amelyet nagyobbára különböző eltemetett lelki zavaroknak, komplexumoknak a kiheverése által végeztek, mind ez úton jár. A közelmúltban általuk elért eredmények szép jövődőt jósolnak az e téren való tevékenységeknek.

Felteszem most végül a legkényesebb kérdést. Van-e értelme az imának?

A feleletet egyéni hitem szerint adom meg őszintén. Az olyan objektív imának, mely az Istenre akar hatást gyakorolni, melynek célja, hogy az Istent törvényeiben és világrendjében befolyásolja, hogy vele mintegy üzletszerű megállapodásra jussunk, értelme nincsen. Az ilyen imára feleletet és ebben az értelemben eredményt hiába várunk. Jézus is megmondotta a kísértőnek, ki olyan dolog kérésére biztatta, ami a világrend törvényeivel ellenkezik; „ne kísértsd a te Urad Istened”.

Meg kell értenünk, hogy nem az az igazi ima, amely Isten akaratát és törvényét akarja megváltoztatni, hanem amely a mi lelkünket és életünket hozza összhangba vele. Areopagi Dionisius írja a Kr. utáni VI. században. „A mi imáink úgy emelnek fel, mintha egy fényes lánc lenne az égtől a földig. Mi ebbe kapaszkodunk s kezünk egymás után téve haladunk fennebb és fennebb. E haladásban kezünk egymás után téve úgy érezzük, mintha az eget hivnánk le magunkhoz, pedig mi emelkedünk. Vagy mintha tengeren egy csolnakon lennénk, melyre egy sziklához erősített kötél nyulik. Mi a kötéllel tulajdonképen a sziklát huzzuk magunkhoz s mégis mi s a csolnakunk halad feléje.”

Az imádság nem boríthatja fel a természeti törvényeket s nem érheti el azt, amit csak munka és törekvés valósíthat meg. Az imádság nem fogja egy hajszállal sem megváltoztatni a szél irányát, erejét, sem az ok és okozat közti összefüggést, de erősebbé tehet a legerősebb vihar elviselésére s a benne való elmélyedés feltárhatja az élet legmélyebb titkait.

Kövári Jakab.

Elnöki megnyitó a Józán M. jubileumára rendezett diszközgyűlésen.

Tisztelendő Közgyűlés!

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Hálát adánk Istennek, — a szentírás tanítása szerint — hogy jóra vezérlő lelkipásztort adott nekünk; most pedig egyházi törvényeink által megszabott keretben Pál apostolnak a Rómabeliekhez írott levelében foglalt tanítások szerint kívánunk eljárni, ahol ira van: „*A tisztességadásra gondotok legyen*” (Róm. XII. 7.).

Szerény egyházközségünk diszközgyűlésére ezért hívtuk szeretettel a velünk ünneplőket, azonban ha az emlékezés messzelátóján visszatekintünk: itt ma nemcsak az egyházközség, hanem az egész magyar unitáriusság ül örömnünetet.

A reformáció idején az antitrinitárius egyistenhit Erdély akkor szabadszelleme kormányzása folytán recepta religióvá vált, de az 1541. évi erdélyi országgyűlés határozata folytán függetlenné tett Erdély törvényei Északmagyarországon föl Kassáig és a Maros völgyén le s Délmagyarországon át egész Pécs környékéig elterjedt unitáriusság védelmét nem szolgálhatták s ekként azok a hittestvérek szétszórártak, kivesztek, úgy hogy e dicső elődök pora fölött ma csupán az emlékezés virága nyit.

A mai Magyarország területén az unitárius vallás csak 1848-ban, Erdély uniója folytán lett bevett vallássá s e területen a reformáció korabeli hitkonaink hithű utódaiként a 300 éves történelmi évfordulót (1868. évet) követő első esztendőben: 1869-ben tarthattuk meg az első istentiszteletet Budapesten s énekelhettük ég felé szárnyaló himnuszunkat: „Egy Istenünk — egy magyar hazánk”.

Ez ország területén megújhodott unitárius szellem 1881-ben alakította meg az első anyaegyházközséget: a mi budapesti ekklezsiánkat.

Nagynevű és boldogemlékezetű I. papja: *Derzsi Károly* után ekklezsiánknak a most is körünkben levő Gál Miklós volt a II-ik

papja s ennek Erdélybe vágyódása után angliai tanulmányát követően a kies Torockón is paposkodó Józan Miklós lett ekklézsiánk III-ik papja és egyházközségünk büszkesége.

És ő az első unitárius lelkész, aki ez ország területén kezdte paposkodását és itt is futotta meg 40 éves tisztességes papi pályáját. A többit róla ünnepi szónokunk és az üdvözlők fogják elmondani. Egy pár gondolatföredék előrebocsátása elől azonban e megnyitó alkalmával én se térhetek ki.

A magyar unitáriusság csekély létszáma mellett a mai megváltozott társadalmi, gazdasági és történelmi helyzetben vergődve, érzi Trianon gyötrő következményeit.

Helyénvaló tehát reáutalnom arra, hogy mi ez ünneplésünk közepette sem feledkezünk meg egy pillanatra se a magyar kulturáért szenvedő, tünni és áldozni tudó erdélyi testvéreinkről.

Mi ez ünnep által is a történelmi egyházak el nem háritható kötelességét teljesítjük, amidőn a mai kor materialista, önző, eudaimonisticus életfelfogásával szemben hirdetni kívánjuk, hogy az emberi társadalom fejlődéséből a lelki tényezők: az erkölcs, hit, becsület, áldozatkészség és tisztelet ki nem kapcsolhatók, különben egész kulturánk összeomlik s maga alá temet. Ez a kultura pedig a babiloni vizek mellett sirva synylődő, vergődő magyar testvéreknek is egyben erkölcsi ereje, sugara, reménye.

A mai ünnepünk az egész magyar unitáriusság ünnepe, a mult hagyományainak tiszteletében.

Mi, az individuális egyistenhit szabad szellemű képviselői, bizonyrágot kívánunk tenni arról, hogy egyházunk a protestáns szellem hűségés képviselőjeként mindig sulyt helyezett az egyéniségek nevelésére, kifejlesztésére és a nagy egyéniségek megbecsülésére.

Az unitárius vallás a történelmi protestáns egyházak sorában, csekély számaránya dacára is, azért tudta a hivatásánál fogva őt megillető helyet évszázadokon át megtartani, mert vállaláserkölcsi, társadalmi és nevelési iránya minden korban alkalmas volt arra, hogy egyházunk képviselétére nagyvonalu és széles horizontu reprezentánsok támadjanak.

És mert egyházunk szerénységre, lemondani tudásra, lelki gazdagságra és határt nem ismerő áldozatkészségre nevel: mindig támadtak közülünk önfeláldozó lelkek, akik ennek a csapás-

tól sokat vert, de verve is büszke és nemes, szép magyar nemzetnek értékes szolgálatakat tehetek.

Az elnöki székéből és a közélet bármely fórumán emelt fővel hirdethetjük, hogy nemcsak vezetőink, de lelki emelkedettség tekintetében összes hiveink a nemzeti célkitűzésekkel mindig teljes harmóniában éltek. Ebben rejlik annak a sokak által meg nem értett jelenségnek az adva levő oka, hogy egyházunk negyedfélszázados multjában a magyar állameszmével a legbensőségesebb kapcsolatban állott.

Az etnikai összetartozandóság történelmi hatóerejének tudatában az unitárius egység gondolatát — bár a nemzetközi kényszerhelyzet mást diktál is — soha fel nem adtuk és az emberi társadalom erkölcsi érzékébe vetett hittel az egység gondolata mellett — si fractus illabatur orbis — törhetetlenül kitarunk.

A vallásunkból kiáradó egyéni, családi, társadalmi és nemzetettkai erők együtthatásaként úgy érzem, hogy a mai diszközgyűlésünkön valóban nemcsak az *egyházközség*, nemcsak a magyar unitáriusság, hanem a magyar unitáriusság érzésvilágában az értékek megbecsülését hirdető, tekintélyt tisztelő magyar gondolat is ünnepel.

Ezektől az érzelmektől eltelev, mély tisztelettel és őszinte nagybecsülésünk kifejezésével köszöntöm az ünneplő közönséget és a krisztusi szeretet jegyében diszközgyűsünket megnyitom.

Dr. Tóth György.

Berde Mózes emlékezete.¹

Kedves Unitárius Testvérek !

A magyar unitárius Egyház többszáz éves küzdelmes multjában gyakran fordultak elő korszakok, amikor részint politikai üldözések, részint a vallásos eszmék forrongása, részint gazdasági válság miatt az Egyháznak valóságos élet-halál harcot kellett vívnia.

Egyházunk történelmi elhivatásának bizonyítéka, hogy a válságos időkben az isteni gondviselés és az isteni kegyelem adott Egyházunknak férfiakat, akik életüket, tudásukat, hitbűségüket és áldozatkészségüket bocsátották az Egyház rendelkezésére, hogy Egyházunk az élet-halálharcot diadalmasan megvívhassa.

---

¹ Az 1933. évi E. Főtanács alkalmából a Berde-serleggel mondott köszöntő.

Ilyen áldozatos, ilyen hősi lélek volt Berde Mózes, kinek emlékét felujítani akarom.

Berde Mózes testi, lelki és jellemképe sokkal inkább ismeretesebb mindnyájunk és a történelem előtt, semhogy nekem kellene azt megrajzolni, épen azért, midőn dicső emlékét felujítom, arra keresem a választ, mit köszönhet az egyház, az erdélyi magyarság és az erkölcsi világ Berde Mózes életének.

Berde Mózes érdeme nem az, hogy egy fejedelmi adománnyal Egyházát átvezette egy válságos korszakon és nagylelkű adományával az Egyház iskolapolitikáját nyugati nivóra emelte, hanem az, hogy mint Jézus Krisztus, *életével példát adott arra*, hogy miként lehet és kell egy magasztos eszme, egy nemes eszmény, egy szent cél szölgálatába állítani egy emberi életet.

Berde Mózes életét, életcélját, lelkületét helytelenül itélné meg az, aki benne csak az unitárius nagy örökhagyót látná, mert Berde Mózes élete és fejedelmi adománya az egyetemes magyar kulturát kívánta szolgálni.

Az ő lelkében, valamint fejedelmi adományában a magyar és első sorban a székely nép kulturájának az emelése volt az a magasztos eszmény, melyért vállalta az élet minden küzdelmét, melyért elviselte a nélkülözést, sokszor a meg nem értést és lemondva az élet gyönyöreiről, a családi élet melegéről, szívének minden dobbanását és agyának minden gondolatát az ő drága és szeretett fájának ajándékozta.

Akiben ilyen erkölcsi erő volt, és akit ilyen nemes eszmény hevített, az méltó, hogy örökidőkre eszményképe legyen az erdélyi magyarságnak, melyet ő a martíromság lelkével szeretett.

Kedves Testvérek! Amikor Berde Mózes emlékét felidézem, úgy érzem, hogy ez az ő emlékére megterült asztal olyan, mint az Úr asztala, ez az Ő emlékére megtelt kehely olyan, mint az úrvacsorai kehely és csak annak szabad ehez az asztalhoz ülnie és csak annak szabad ezt a kehelyt érintenie, aki előzőleg megvizsgálta önmagát, hogy van-e benne annyi egyházszereetet, fajszeretet, áldozatkészség, lemondás, idealizmus és lelkesedés, amely méltóvá teszi őt a Berde vendégségre.

De az emlékezésnek csak akkor van erkölcsi értéke, ha nagyjaink emléke megerősíti hitünket, megtermékenyíti lelkünket, megacélozza akaratunkat, megneemesíti gondolatainkat, megsokszorozza áldozatkészségünket. — Azért, mikor Berde Mózes emlékének kívánok áldozni, Hozzád fohászok egy örök Isten, engedd, hogy mindnyájunk, kicsiny és nagy, gazdag és szegény, kunyhó és palota lelkét és szívét a Berde Mózes szelleme és lelke hassa át, mert csak ezzel a szellemmel és ezzel a lélekkel töltheti be Egyházunk isteni és történelmi elhivatását. Úgy legyen!

Dr. Ferencz József.

I R O D A L O M.

„**János Zsigmond Élet és Jellemrajza**“ című művére küldött szét előfizetési felhívást Szentmártoni Kálmán sz.-kereszturi főgimn. igazgató. Ez a nagyszabású munka az U. I. T. pályázatán 5000 lej szorgalomdíjjal volt kitüntetve. Az író azután is még mélyreható kutatásokat végzett, aminek eredményét beledolgozta művébe, hogy az annál tökéletesebb formában kerüljön a nagy nyilvánosság elé. Előfizetési ára 100 lej, mely összeg az író címére (Cristur—Sz.-Keresztur, Jud. Odorheiu) küldendő. Minden olvasónknak szívesen ajánljuk e könyvet, melynek különösen egyházközségeink könyvtárából hiányoznia nem szabad.

Dr. Tóth György: „Az Unitárius Egyház Alkotmányának Vázlatos Jogtörténeti Kifejlődése“. Az illusztris írónak ez a történelmi tanulmánya a Ker. Magv. füzetek 10. számaképpen jelent meg. A benne feldolgozott gazdag történelmi anyag ismerete kiváló fontosságot és aktualitást nyer a napirenden levő szervezeti reformjavaslattal kapcsolatban. Megrendelhető az Unitárius Irat-terjesztőnél. (Cluj—Kolozsvár, unitárius kollégium.) Ára 12 lej.

Dr. Iván László: „Isten felé.“ Kitünő munkatársunknak Dunabogdányban, az ifjusági konferencián mondott és mélységes vallásos érzésből fakadt elnöki megnyitója önálló füzetben is megjelent s az író szíveségéből az ifjuság között szétszórtottuk.

Magyar Népegészségügyi Szemle, egészségügyi, embervédelmi és népnevelő folyóirat. Szerkesztik: Dr. Schmidt Béla és Dr. Szigeti Imre. Megjelenik minden hónap 15-én. A magyar nép rendszeres egészségügyi nevelését tűzte ki célul ez a folyóirat. Éppen ezért számít a lelkészek és tanítók támogatására. Nagyjelentőségű újítása a folyóiratnak, hogy „Vasárnapi iskola“ címen állandó rovatot nyitott, amelyben a nép nyelvén megírt, kész előadásokat közöl megfelelő képekkel. Az eddig megjelent számokban a magyar orvosi kar legjelesebbjei irtak a saját szakmájukból hasznos ismereteket terjesztő cikkeket. Előfizetési díja lelké-

szek és tanítók részére 50% kedvezménnyel 60 lej, amely összeg a szerkesztőség címére küldendő: Târgu-Mureş Str. Eminescu 4.

Gyallay-Pap Sándor: Felsikoltok! Egy új verskötet jelent meg néhány nappal ezelőtt az erdélyi könyvpiacra, amely általános feltűnést keltett. Beszéltek róla irodalmi körökben, de ami még jobb, beszéltek róla nem irodalmi körökben is, a mindennapi életnek olyan helyein, ahol a költészettel nem sokat szoktak törődni. Ez nagy szó, mert azt bizonyítja, hogy megfogta az emberek lelkét. És van ebben a kötetben valami különös érték, feltétlenül eredetiség, amiről beszélni kell. Eredetiek azok az eldobott kis színek, hasonlatok, amelyeket a Székelyföld hegyei közül hozott magával az író, a rekettyés Küküllőpartról, a hegyek tövében ülő falukból. Ezek után felesleges is mondanom, hogy az írójuk székely fiú. Csak fiú még, nem ember. Fiatal fiú, akiben benne fáj a maga külön tragédiája mellett az otthonmaradtak fájdalma is. Ez a nagy fájdalom, a végső keserűség adta kezébe a tollat, hogy: írj, amit tudsz, írj, törjed magad, amíg mindent meg tudsz írni, amíg a verseid megnyugvást adó sorai-ban pihenhetsz el. S Gyallay-Pap Sándor vállalkozott. Azért székely! Fiatal erővel állott szembe a sorssal és ragadta kezébe a tollat. Felsikoltok! Ez így tovább nem mehet, jönni kell egy megváltásnak, jönni kell valami jobbnak! Felsikoltok, hogy hallja meg mindenki a szavam, a végső s elkeseredett szavam s jöjjön utánam, hogy keressük a kiutat ebből a mocsárból, a világnak romlott posványából!

Ez a hang csap ki a kötetből s kettős érdeme a fiatal író-nak, hogy ez nála nem póz, nem költői program, hanem valóság! Ez az élete is. Így keresi ott is az utat, hogy miképpen lehetne jól, tisztán élni, miképpen lehetne megtalálni az Istent. Fiatalember, harcol, küzd az étellel. De már meg van a hite, ami felé minden versével töri az utat! Még harcol, küzd és verejtékezik a verssel, mint a kötőrő, hogy ő legyen benne a rideg formában, a hideg szavakban, az ő lelkének a tüze melegítsen ki belőlük. S Gyallay erős kezűnek bizonyult. Hamar túljutott a kezdet nehézségein s egy pár versében már ő egyedül az úr. Ott látjuk tisztán és érezzük, hogy mitől szorul össze a lelke s a fájdalom egyszerre a miénk is lesz. Van egy pár költemény ebben a kötetben, amely megállja a helyét a legjobb poéták versei között is. Olyan igaz és olyan őszinte érzelmek pendülnek meg olyan művészi kifejezésben, ami feljogosít arra, hogy a fiatal írótól még nagyon sok szépet várjunk. Előkészületben levő új verseskötete bizonyára mindenképpen fog igazolni minket.

Külön öröm nekünk, hogy a fiatal író hittestvérünk. Papp Mózes nyugalmazott székelykereszturi unitárius gimnáziumi tanár-nak és tb. igazgatónak a fia.

(b. j. gy.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Olvasóinknak és előfizetőinknek kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog újévet kívánunk. A hit angyala térjen be minden házba, törölje le a könnyeket, enyhítse a keresztek súlyát s emelje Istenhez a lelkeket.

Az U. I. T. felolvasó- és közgyűlése. Folyó évi dec. 2-án este felolvasó- és evvel kapcsolatos közgyűlést tartott az U. I. T. Kolozsvárt az egyház disztermében. A közgyűlést Dr. Ferenczy Géza főgondnok, elnök nyitotta meg, amelynek keretében újabb 3000 leu pályadíjat ajánlott fel, valamely unitárius jelesünk emlékének felujtása céljából, amit a közgyűlés lelkes éljenzéssel vett tudomásul, Az elnöki megnyitót egész terjedelmében folyóiratunk jelen füzetében közöljük. Kövári Jakab kénosi lelkész „Az imádságról” tartott mélyreható és sokoldalú tanulmányon alapuló valláslélektani tanulmányt, melyet szintén közlünk. Vári Domokosnak az U. I. T. verspályázatán jutalmat nyert „Templomvédés” c. költeményét olvasta fel Szolga Ferenc papnövendék mély érzéssel és nagy hatással. Majd Benczédi Pál „Quo vadis?” c. tanulmányát olvasta fel Fikker János kövendi lelkész. Az aktuális tanulmányt is közelebbről közölni fogjuk. Öt perc szünet után két évi jelentést olvasott fel a főtitkár, a Keresztény Magvető szerkesztője és Hadházy Sándor pénztárnok, amelyeket a közgyűlés egyhangulag tudomásul vett s a szereplőknek és tisztviselőknek köszönetet mondott.

Egyházi Főtanács. A múlt évi Főtanács elmaradása miatt az ideinek a tárgysorozata annyira megbővült, hogy dec. 3-án, 4-én egész nap a késő éjszakai órákig és 5-én délig állandóan folyt a tanácskozás. Az érdeklődés is nagy volt. Nem térhetünk ki a tárgysorozat minden egyes pontjára s csak egy pár lényegesebb dologról emlékezhethetünk meg. Az elnöki tisztet dr. Ferenczy Géza

és Dr. Szent-Iványi József főgondnok váltogatva és Dr. Boros György püspök töltötték be. Dr. Ferenczy Géza mindenre kiterjedő és igazi egyházszerepetből fakadó elnöki megnyitóját egész terjedelmében jegyzőkönyvre venni határozta a Főtanács. A tárgysorozat rendjén Útő Bélának tb. esperesi, Gálfalvi Samunak tb. igazgatói címet adományozott. Az újonnan választott espereseket és f. ü. gondnokokat állásukban megerősítette. A sz.-kereszturkói f. ü. gondnokok lemondását nem vette tudomásul. Ellenben a püspöki, E. K. Tanácsi, valamint a többi bizottsági és tanügyi jelentéseket megnyugvással vette tudomásul. Az üresedésben levő gyakorlati teol. tanszéket Vári Alberttel töltötte be, míg dr. Varga Bélát a filozófiai tanszékről a rendszeres teol. tanszékre helyezte át. Választások rendjén jószágfelügyelőségi elnöknek Puksa Endrét, teol. dekánnak Vári Albertet, a kolozsvári kollégium igazgatójának Gálffi Zsigmondot, a sz. kereszturi főgimnáziumhoz pedig Szentmártoni Kálmánt választotta meg. Dr. Nagy Endrét, a sz.-kereszturi gazdasági iskola ágilis igazgatóját állásában véglegesítette. A jogtanácsosi tisztelet nem töltötte be, hanem Abrudbányai Géza mandátumát egy évre meghosszabbította. A tárgyalások rendjén a kedélyeknek sokszor a szélsőségekbe csapó hullámozását az elnökség komoly nyugodtsága és erélye lecsillapította. A főtanácsi szónok az idén Weress Béla, a tüzelelkű petrosényi lelkész volt, aki szépen felépített és hévvel előadott beszédben ecsetelte az unitarizmus jövő hivatását.

Józan Miklós püspöki vikárius papi működésének jubileuma a kitűzött időben impozáns keretek között emelkedett szellemű ünnepség keretében folyt le. Az unitárius templom és a folyósó szűknek bizonyult a közönség befogadására. A résztvett hatóságok és testületek képviselői között ott voltak Ravasz ref., Raffay ág. ev. püspök, a tudományegyetem és műegyetem rektora, a budai és pesti zsidó főrabbi, a főváros és a rendőrség s mindenek előtt a közoktatásügyi miniszter képviseletében egy miniszteri tanácsos, a különböző ifjúsági egyesületek küldöttei stb. Az E. K. Tanácsot és a püspököt dr. Gál Kelemen felügyelő gondnok képviselte. A rendes istentisztelet befejezése után közvetlenül megkezdődött az egyházközség közgyűlése dr. Tóth György gondnok vezetésével. A közgyűlésen elhangzott üdvözlő beszédek s külföldi hitsorsosaink meleg üdvözletei nyilván mutatták azt az általános rokonszenvet, melyet a jubiláns a legszé-

lesebb körökben élvez s azt a nagyrabecsülést, mellyel közéleti és papi működését értékelik. Az ifjúság szeretete jeléül kedves emlékekkel, az egyházközség mellszobra megmintázásával, a kormány a másodosztályú magyar érdemkereszttel a csillaggal tüntette ki. Az ünnepély után barátságos ebéd, este a Gellért-szálló nagytermében tiszteletére társasvacsora volt. Az erdélyi kiküldött a közgyűlésen az E. K. Tanács, a társas vacsorán a püspök nevében köszöntötte. Sok meleg érzelem és szárnyaló gondolat szállt az ünnepélyen és vacsorán az erdélyi hegyek felé.

Dr. Csiki Gábor kitüntetése. A budapesti missziói ház vezetőjét, dr. Csiki Gábor missziói lelkészársunkat fényes kitüntetés érte, amidőn az ország kormányzója főkormánytanácsosi címet adományozott neki. Örömmel értesültünk e magas kitüntetésről, mert ebben a lelkészi munka megbecsülését látjuk, amit a világ ritkán méltányol eléggé. Kivánjuk, hogy lelkészársunk az új cím fényével és annak sulya alatt még sok, nagy és sikeres szolgálatot tehessen.

Egy kedves Brassai-emlék. Albert Iván szivességéből Brassainak az alábbi, Byron után fordított és sajátkezüleg irt versét közöljük, melyet Albert Ilka emlék-albumába irt:

„Egy albumba.

Valamint egy hideg sírköven	És ha egy ezutáni éven
Egy név megállit elmenőt:	Olvasod ezt a nevet:
Ha megpillantod e levelem	Képzeld engem eltemetetten
Ébressze nevem a merengőt.	S velem egy szerető szivet.

Byron után Brassai s. k.“

Luther és Dávid F. 1483. nov. 10-én Eislebenben látta meg a napvilágot az a kis bányászfiu, aki későbbben szellemének és vallásos hitének fényével új útra terelte a kereszténységet s új világosságot gyújtott az üdvösségét kereső ember számára. A „sola fide” jelmondatával felvette a külső cselekedetek és szertartások vallása ellen és az „opus operatum” helyébe az egyéni hitet tette a vallás középpontjába. Mikor a wittenbergi vártemplom kapujára kitűzte híres 95 tételét, maga sem gondolta, hogy e lépésével új csapást nyit a kereszténység történetében. De, ha már ez útra rálépett, ott nem volt többé megállása. Bármilyen nehéz feladatra vállalkozott, de folytatnia kellett a harcot egész a diadalig. És ő folytatta is emberfeletti erővel s éppen e

kemény tusában nyitlak ki lelkének drága isteni adományai, amelyek a világtörténelem soha el nem halványuló hősvé avatták. Mint a bányászok, ő is kincset hozott felszínre. Nem aranyat és nem ezüstöt, hanem a hit- és lelkiismereti szabadság örök kincsét, melyet a rozsa soha meg nem emészthet. Ezért ünnepezték széles körben nov. 10-én születésének 450 ik évfordulóját azokban a templomokban, amelyek az ő lelkének varázserejére emelkedtek s amelyekben, mint olthatatlan lángot éltetik és táplálják szellemének megbecsülhetetlen örökségét.

Mi annál inkább csatlakozunk a kegyeletes évfordulóhoz, mert novemberben van a mi egyházalapító, első püspökünk halálának évfordulója is, aki a Luther lábaitól és városából hozta Erdély földjére azt a szabad szellemet, amellyel tovább vitte a reformációt s azt az unitárizmus tisztaságáig fejlesztette. Ott a bányászfiut, itt az egyszerű iparos család sarját jelölte meg az isteni gondviselés, hogy a názáreti ácsmester fiának eltemetett szellemét életre hívják s a sötétségben járóknak világosságul szolgáljanak. Isten útai kiszámíthatatlanok! Mi még a mártirok sirjánál is hálával borulunk le bölcsessége előtt s lelkünk meg nem szünő kegyeletével áldjuk azok emlékét, akiket arra méltatott, hogy lelkük pazar kincseivel gazdagítsák ezt a szegény világot.

Hamar István, a budapesti ref. teol. akadémiának 37 éven át kiváló professzora 66 éves korában meghalt. Az összehasonlító vallástörténet és vallásfilozófia kérdéseivel foglalkozott. A történeti vallások fokozatos fejlődését hirdette. Ezt a fokozatos fejlődést látta és tanította a biblia vallásos eszméiben is. Nemcsak a tudás, hanem a szív embere is volt, aki tudott lelkesülni és lelkesíteni. Ágilis munkát fejtett ki a különböző egyházi és társadalmi egyesületekben. Nem kereste a népszerűséget, de azért mindenki szeretetét és nagybecsülését kiérdemelte. Tanítványai lelkesültek érette s kegyelettel őrzik emlékét.

Vallás és politika. Németország politikai küzdelmeinek szélsőséges kilengéseiben — úgy látszik — a vallás is a politika sodró áradatába került. Ezt mutatja az a harc, amely az ó-protestáns és az u. n. északi germán kultusz között támadt a biblia miatt. Ez az utóbbi irányzat t. i. el akarja dobni a bibliának ószövetségi részét, mint amely kártékony hatásu, zsidó eredetű könyv. Az ó-protestánsok 3000 lelkész nevében tiltakoztak ez el-

len s tiltakozásukban többek között ezeket mondják: „Ezzel a mozgalommal a pogányság hatol be az evangélikus egyházba. És mi, az evangélium hirdetői nem akarjuk magunkra venni a próféta szemrehányását, hogy néma ebek vagyunk, hanem népünkkel együtt kötelességünknek megfelelően szembeszállunk az igazság meghamisításával. Ezért határozottan ragaszkodunk a szentíráshoz, mind az ó- mind az új testamentumhoz, melyet életünk és hitünk egyedüli szabályául és irányvonalának tekintünk és ragaszkodunk apáink hitéhez továbbra is.”

„Az unitarizmus végzetes lépést jelent a keresztyénség belső kiürítése és elerőtlenítése felé.” Ezt a támadásnak is beillő sommás elintézését a „Protestáns Szemle” idei évfolyamának 337. lapján olvassuk. Kapi Béla recenziója szerint dr. Pröhle Károly, a Prot. Szemle társszerkesztője, tisztel meg ezzel a tán mégsem egészen protestáns izü anathemával egy németül irt s magyarra még le nem fordított nagytudományú művében: *Die trinitarische Gestaltung des christlichen Gottesglaubens, ihre innere Nothwendigkeiten und ihre Bedeutung.* — „A szellemek nagy harcában — ugymond — a keresztyénség csak az eleven szentháromsághit erejével állhatja meg helyét és töltheti be az egész emberiségre kiható hivatását. A szentháromsághitről való minden letérés, tehát minden unitarizmus végzetes lépést jelent a keresztyénség belső kiüresítése és elerőtlenítése felé.” — Az izenet nekünk szól, illik rá pár sorban felelni. Hogy az unitarizmus végzetesen nagy lépés, azt körülbelöl mi is tudjuk. Azt is rég tudjuk, hogy a szentháromsághit ide minket nem követhet. Nyomós okai lehetnek, amiket mi mindig igyekeztünk tiszteletben tartani, hiszen ez is hozzátartozik ahhoz a végzetes lépéshez. De azt is tudjuk ám, hogy arra a bátor emberre, aki 367 évvel ezelött legelöször meg merte és meg tudta itt tenni azt a végzetes lépést, egy kis jogos büszkeséggel tekint ma minden magyar ember, a szentháromsághívó is. Ne felejtsük el, hogy a hit Isten ajándéka. Ki hogy tölti meg élő tartalommal, az nem a hitcikkektől, az az embertől függ. Ha üres valakinek a keresztyénsége, az emberben van a hiba, nem a keresztyénben. A hitet éppen eleget reformáltuk, reformálnunk kellene végre az embert is. Kevesebb orthodoxiát s több végzetes lépést a nazareti evangélium felé!!!

(P. M.)

Wilbur. Ez a fáradhatatlan amerikai unitárius apostol, aki már huzamosabb idő óta tanulmányozza az európai unitarizmus történetét, aki a tavasz és a nyár folyamán a kolozsvári kollégiumunk könyvtárában is hónapokon keresztül szinte emberfeletti szorgalommal buvárkodott: értesülésünk szerint újabb angol segélyel Hollandiában folytatja tanulmányait. Ugyanő nemcsak fölkereste Socinus Faustusnak Luklaviceban levő sírját, hanem lelkes gyűjtés útján szép emléket állított, amelyet a jövő évben az unitárius és más szabadelvű keresztények gyűlésével kapcsolatosan fognak felavatni.

Ram Mohun Roy. A nagy indus reformátor halálának, aki az őshindu, a mohamedán és keresztény vallások tanulmányozása alapján Brahma Somaj néven olyan ker. theista alapon álló egyházat alapított, amely méltán nevezhető unitáriusnak, 100.-ik évfordulóját ünneplik követői f. év december havában Kalkuttában. Az ünnepséghez csatlakoznak az angol és amerikai unitáriusok, akikkel szoros kapcsolatot tartottak és tartanak mind az alapító, mind a követői. Nekünk, erdélyi unitáriusoknak is megvan a kapcsolatunk ezekkel a távoli hitrokonainkkal, akiket Balázs Ferenc 1928-ban Amerikából hazatérő útjában meglátogatott. A jubiláris ünnepélyre az E. K. T. megbízásából a püspök úr üdvözlő iratot küldött.

Gyász hír. Székely Sándor ny. tisztviselő, a kolozsvári unitárius egyházközség keblitanácsosa, f. év október 19.-én 74 éves korában meghalt. Ama régiszabású unitáriusok közül való volt, akik nem az egyházból, hanem az egyháznak éltek. Nem azért volt unitárius, mert annak született, hanem hitbeli, erős meggyőződésből. Vallásos meggyőződését tettekben is nyilvánította. Szerette a templomot, pontos látogatója volt a gyűlési termeknek, kész szívvel hozta meg anyagi áldozatait is a közjó oltárára. A rend és pontosság embere volt. Özvegye, három leánya és unokái mellett a kolozsvári egyházközség is kegyelettel őrzi emlékét.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

Nyilvános nyugtázás a Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta történt befizetésekről.

P. p László (1932) 200, Gálffy Zsigmond ig. (1933) 150; Ébert Andras (1933) 200 L., Barabás István (1929—1933) 50 P. 1250 L., Albert Iván (1933) 200, Gálfalvi Samu (1931—33) 650, Kelemen Árpád (1933) 200, Pethő István (1929—30) részlet 1000, Bartók Endre 100, Gvidó Béla 50, Pál Tamás 50, Székely Tihamér 50, Mátyus Gergely 50, Ütő Béla 50, Kelemen István 100, Ifj. Kádár Lajos 100, Kisgyörgy Imre 50, Benczédi Pál 50, Török Mihály 50, Szász Dénes 50, Ekárt Andor 50, Pap Zsigmond 50, Kozma Zoltán 200, Katona Ferenc 50, Zsigmond József 50, Lőrinczi Domokos 50, Pálffy Árpád 50, Lőrinczi László 50, László Balázs 200, Pál Dénes siménfalvi 50, Török Elek 50, Katona József 100, Péter Ödön 50, Baint Albert 50, Simén Domokos 50, Zoltán Sándor 50, Bedő Miklós 50, Kővári Jakab 50, Fazakas Jenő 50, Balázs András 50, Nagy Béla Muzsna 50, Sigmond József Udvarhely 50, Báró József 50, Fazakas Béla 100, Nagy Dénes 50, Gombási János 100, Biró István 50, Weres Béla 50, Árkosi Tamás 100, Páll András 50, dr. Szathmári Miklós 50, Lőrinczy Dénes esp 50, Benczédi Domokos 100, Gál Gyula 50, Pataki András 50, Nagy Domokos 50, ifj. Lőrinczy Dénes 50, Végh Béni 50, Lőfi Ödön 50, Kovács Lajos 50, Kovács Imre 50, Benedek Gábor 50, Taar Géza 50, Székely Kelemen 50, Gál Mózes 50, Barabás Béla 100, Orbók Gyula 50, Fűzőp Zoltán 50, Halmágyi János 50, Csongvai Lajos 50, Máthé Zsiga 50, Pethő Kálmán 50, Keresztési Dénes 50, Biró Izsák 100, Pap Gyula 50, Benedek Mihály 100, Bedő Árpád 50, Antonya Mihály 100, Sz.-udvarhely 200 L.

Tisztelettel kérem a hátralékok és előfizetési díjak be-
küldését, hogy a folyóirat szétküldése pontosan történhessék.

Kolozsvárt, 1933. dec. 8.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

